20124

V. Ž.

MŪSŲ KOVOS DĖL KALBOS VILNIAUS KRAŠTO BAŽNYČIOSE

KAUNAS 1932 M.

VILNIUI VADUOTI SĄJUNGOS LEIDINYS Nr. 49

V. Ž.

Mūsų kovos dėl kalbos Vilniaus krašto bažnyčiose

26423
Lietuvos TSR Centr. Biblioteka Mokslų Akademija
148991
Lietuvos TSR Centr. Biblioteka Mokslų Akademija

KAUNAS 1932 M.

VILNIUI VADUOTI SĄJUNGOS LEIDINYS Nr. 49

Nors šis rašinys, išspausdintas „Vilniaus Rytojuje" ir todėl pritaikintas dabartinėms politinėms Vilniaus krašto sąlygoms, Nepriklausomosios Lietuvos lietuviams skaitytojams lyg ir perdaug atsargus, bet primena mums tiek reikšmingų faktų iš mūsų kovų dėl savo kalbos Vilniaus krašto bažnyčiose istorijos, paremtų primirštais, jauniems ir visai nežinomais spaudos straipsniais, pareiškimais ir kitokiais dokumentais, jog kartojame jį atskiru leidimu Vilniui Vaduoti Sąjungos visuomenei ir visiems, kuriems brangus yra Vilnius.

VVSCK

„Vilniaus" sp. Karo cenzūros leista.

I. Lietuvių nutautimo bendrieji bruožai.

Reta kuri Europos tauta pasižymi tokiu pamaldumu, kaip lietuviai. Jokie kiti motyvai, jokie šūkiai taip nesujaudins lietuvio sielos, nesutrauks didžiųjų minių, kaip religiniai. Tas lietuvių tautos pamaldumas yra glaudžiai susijęs su mūsų liaudies konservatizmu ir prisirišimu prie tradicijų. Todėl dvasiškija turėjo ir tebeturi didžiausios liaudžiai įtakos, o Bažnyčia vaidino ir tebevaidina liaudies gyvenime svarbiausį vaidmenį. Ir jei nuo pat krikščionybės įvedimo Lietuvon būtų buvę dvasininkai lietuviai ir Bažnyčia būtų buvusi jų rankose, tai mūsų istorijos ratas būtų pasisukęs kita kryptimi ir nebūtų buvę tiek daug kliūčių lietuvių kultūros vystymuisi bei plėtojimuisi.

Deja, lietuviai priėmė Kristaus mokslą iš lenkų, tad ir mūsų Bažnyčia atsidūrė lenkų atėjūnų rankose. Jie visai nesirūpino lietuvių reikalais, jiems maža terūpėjo žmonių švietimas, tvirtas tikybos skiepijimas, o tik iš tų žmonių materialė ir politinė nauda. Jau nuo pat krikščionybės įvedimo Lietuvon katalikybė gavo „lenkų tikybos" vardą („polska wiara"). Lenkų kunigų lenkų kalba skelbiama, jinai pradėjo Lietuvoj lenkinimo darbą, pradžioj aukštųjų luomų, paskiau bajorijos, miestiečių ir galop liaudies tarpe. Lietuvos valdovai pradžioj, matydami, kad kunigai visai nesirūpina žmonių dorove ir lietuvių kalba, o kur galėdami paniekina ir pažemina net pačius lietuvius, įsakydavo kunigams, kad lietuvių bažnyčiose nebūtų lietuviai skriaudžiami. Pavyzdžiui, Lietuvos didžiūnai, statydami bažnyčias, reikalavo, kad ten būtų lietuvių kalba pamaldos ir lietuviški pamokslai. Duodamas pinigų bažnyčiai statyti, Alytaus Zabžezinskis (1524 m.) reikalavo, kad tos bažnyčios klebonui būtų skirtas toks vikaras, kuris mokėtų lietuviškai*); tą patį darė karalius Žigimantas, lietuvių reikalaujamas, ir 1520 m. įsakė, kad naujai pastatytosios Žiežmarių bažnyčios kunigai sakytų lietuviškus pamokslus. Tas pats valdovas įsakė, **kad Eišiškių parapijoj būtų du kunigai, kurių vienas turi būtinai mokėti lietuviškai****).

*) Polscy apostołowie Litwy. Wilno, 1911.

**) Ten pat. Tą Žigimanto įsakymą laužydavo vyskupai seniau, laužo ir dabar. 1931 m. gegužės mėn. Arkiv. R. Jalbžikovski iškėlė iš Eišiškių kun. lietuvį Tūtiną ir paskyrė visai nemokantį lietuviškai kun. Kivinskį.

Deja, visi tie įsakymai pasilikdavo tik įsakymai, tik žodžiai, o kunigai ką norėdavo, tą ir darydavo. Nuo to nukentėjo visa Lietuva, nukentėjo ypač Vilniaus kraštas, būdamas didelėje lenkų įtakoje. Todėl Vilniaus kraštas tikybos atžvilgiu labai tamsus, pilnas įvairių įvairiausių prietarų; retas kuris lietuvis valstietis ligi tautinio atgimimo temokėjo pakenčiamai poterius, žinoma, lenkiškus. Ir iš tikrųjų, Bažnyčios mokslas pačių kunigų kalte į žmones visai nebuvo patekęs. Svetima, visiškai nesuprantama, kalba kalbantieji misionieriai negi galėjo rasti bent kokio platesnio atbalsio lietuvių tarpe; tatai matome iš daugelio XVI, XVII ir net XVIII šimtmečio dokumentų ir raštų.

Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis, nuo 1576 metų visą savo gyvenimą stiprinęs katalikybę, rašo 1587 m. jėzuitų generolui, jog atvykęs į Žemaitiją, neradęs nė vieno, kuris eitų išpažinties, priiminėtų komuniją, mokėtų „Tėve mūsų", net žegnotis, ir išmanytų apie tikėjimo paslaptis. Vyskupas Giedraitis į talką pasikvietė jėzuitus, bet iš jų buvo maža naudos, kadangi jie nemokėjo lietuviškai ir maža ką tikybiniu atžvilgiu padarė. Jie 1603 m. išklausė vos 2.221 žmonių išpažinties, o 1607 m. pakrikštijo 22 suaugusius lietuvius.

Giedraičio bendradarbis, Varnių kanauninkas Daukša, savo lenkiškoj prakalboj į lietuvišką „*Postilla Catholicka*" vertimą (Vilnius, 1599) jau tuomet šaukė kreiptis į žmones jų gimtąja kalba, be kita ko sakydamas: „Skaudu man ir aš peikiu tuos, kurie apleido, paniekino lietuvių kalbą ir beveik jos atsižadėjo. O, Viešpatie, kad mes kada susiprastume ir išsivaduotume iš to paklydimo. Argi mes nematome, kaip daugely vietų Didžiosios mūsų Kunigaikštijos žmonės žūna, neišmanydami tikybos ir sielos išganymo reikalų, nes daugelis ligi šiol tebegyvena susmegę tamsybėje, didžiose nuodėmėse ir **pagonų prietaruose.** Argi mes negirdime, kaip daugelis miršta piktai, nekrikščioniškai gyvenęs ir kaip eina amžinojon pražūtin? Visa tat vyksta dėl to, kad apleido tėvų kalbą, kad paniekino gimtąją kalbą. Ir kaip gi supras prastuomenė amžinąją tiesą, jei tas, kuris turi mokyti, arba tos kalbos nemoka arba ja biaurisi".

Daukša, rašydamas lenkų kalba prakalbą, matyt, tikėjosi paveikti tiktai kunigus ir bajorus, kad jie duotų tikybinio, dvasinio peno gimtąja kalba. Nors toji prakalba ir taip karštai parašyta, tačiau maža teturėjo pasekėjų, nes tik keletas kunigų (Širvydas, Jaknavičius ir kiti) teišgirdo jo balsą ir teprisidėjo prie jo darbo naikinti pagonybę.

Kitas svarbus tuo atžvilgiu dokumentas ir gerai apibūdinąs lenkų misionierių darbą — yra popiežiaus legato Aleksandro **Komulėjaus Stanislovo raštas** (1595 m.). Jis rašo: „Bekeliaudamas per Vilniaus vyskupiją, kuri man buvo Klemenso VIII įsakyta aplankyti, aš radau daugybę bažnyčių be kunigų. Iš kitų bažnyčių, kuriose eina dvasines pareigas **lenkai kunigai, nėra**

naudos nei tikybai, nei visuomenei, kadangi sielos ganytojai nemoka žmonių kalbos. Visiškai nėra kam mokyti žmones tikybos, ir jie retai tevaikščioja prie sakramentų. Todėl gyvena, lygu gyvuliai, nesuprasdami tikybos tiesų, ir visai neturi tikros nuovokos apie Dievą. Daugelis miršta visai nepakrikštyti".

Tai yra atviras priekaištas lenkų misionieriams, kad jie nesugebėjo ir nemokėjo krikščionybės darbo dirbti Lietuvoje. Lenkų kunigai tetesėjo atversti lietuvių aristokratiją ir bajoriją, o lenkų kalba jų tarpe per tikybą pamažėl virto paties kultūringumo, poniškumo ženklu; į lietuvių kalbą ėmė žiūrėti, kaip į baudžiauninkų ir tamsaus luomo kalbą. Šie aukštieji lietuvių luomai ir sulenkėjo. Todėl lenkų nuopelnas Lietuvoj tuo atžvilgiu yra labai siauras, o lenkų rašytojų skelbimasis, jog esą vieninteliai Lietuvos „kultūrintojai", davę mums tikybos, šviesos, kultūros ir valstybės tradicijų, tai yra aukščiausio tikros civilizacijos turto, neišlaiko jokios kritikos. Dargi galima drąsiai tvirtinti, jog lenkų kišimąsis į katalikybės reikalus ir naudojimas Bažnyčios politiniams tikslams yra sutrukdęs krikščionybės idėjų plėtojimąsi Lietuvoje.

O kur gi buvo lietuviai, kai lenkai varė savo ekspansijos politiką Lietuvoj? Lietuvos diduomenė, bajorai, miestiečiai ir visi tie, kurie viešame gyvenime turėjo balsą, pasidavė lenkų politikos įtakai, tariant, sulenkėjo. Tiesa, pradžioje mūsų aukštesnieji luomai kad ir pamainė savo kalbą, bet dvasios iki XIX amž. jie buvo lietuviai, lietuviškai jautė ir galvojo, ir skirdavo lietuvių reikalus nuo lenkų ir Lenkijos. Netekę valdžios ir savarankiškumo, Lietuvos bajorai ėmė jausti su lenkais bendras politines nelaimes, bendrai galvoti ir veikti dėl nepriklausomybės atgavimo, o 1830 ir 1863 metų sukilimai ir ištikusios visuomenę nelaimės suartino mūsų bajorus su lenkų šlėktomis. Devynioliktam šimtmety buvo jau sulenkėję ir miestiečiai, o paliko lietuvių kalbos saugotojais sodiečiai, liaudis, baudžiauninkai.

Liaudis, kaip baudžiauninkai, negalėjo nė mokslo įgyti, nė šiaip jau lavintis, neturėdama nei laiko nei pinigų. Baudžiauninkams buvo net įstatymais uždrausta eiti aukštesniuosius mokslus ir retai kuriam (kaip Strazdui, Valančiui) pavykdavo išeiti į kunigus. Ir aišku kodėl ponams visai nerūpėjo šviesti baudžiauninką, o tik rūpėjo, kad jis būtų tvirtas, raumeningas darbininkas, galėtų eiti baudžiavą. Todėl baudžiava, žinoma, buvo didelė kliūtis tautiniam mūsų liaudies susipratimui, ir visą baudžiavos laiką mūsų liaudies kultūra nepažengė nė žingsnio pirmyn, o tūpčiojo vietoj ar net ėjo atgal. Ir tik baudžiavą panaikinus, mūsų liaudis pasijuto laisviau, pradėjo šiokį tokį savistovų gyvenimą gyventi, pradėjo ekonomiškai stiprėti ir leisti savo vaikus į mokslus.

Bet čia vėl, lyg tyčia, išsivadavus iš kūno vergijos, garsusis Vilniaus general gubernatorius Muravjovas-Korikas, pradėjęs uždrausti lietuviams spaudą, įstūmė mus dvasinėn vergijon, kurią

mūsų tauta turėjo vilkti ištisus 40 metų. Per tą laikotarpį neturėjo lietuviai teisės spausdinti ne tik laikraščių, bet lygiai taip pat knygų, maldaknygių, buvo uždrausta steigti mokyklos dėstomąja lietuvių kalba, o visur prigrūsta niekam tikusių rusiškų mokyklų.

Nepalyginamai geresnėse sąlygose buvo sulenkėjusi mūsų tautos dalis. Sukilimų nelaimės jiems buvo daugiau ekonominės. Daug buvo konfiskuota dvarų, daug išsiųsta Sibirijon, bet Muravjovas, kad ir taikė represijas lenkams, tačiau visai nenaikino lenkų tautybės Lietuvoje. Lenkai turėjo savo spaudą, knygas, laikraščius ir juos galėjo laisvai platinti Lietuvoje. Bažnyčia nors ir gi buvo suvaržyta, bet visose, ypač Rytų Lietuvos bažnyčiose, kur bent saujelė lenkiškai kalbėjo, buvo lenkų pamaldos. Kunigų seminarijose taip pat lenkų kalba viešpatavo. Uždraudus lietuviams spaudą, liaudis, žinoma, neėmė į rankas elementorių ir maldaknygių, spausdintų rusų raidėmis, bet nuo kunigų platinamų lenkiškų knygų ir elementorių mūsų liaudis visai nesišalino. Taigi, ar reikalinga pabrėžti, kaip greit lietuviai lenkėjo, negirdėdami lietuvių kalbos nei bažnyčioj, nei dvare, nei, pagaliau, jokioj viešoj vietoj. Tik viena reikia pastebėti, kad, jei ne spaudos draudimas, tai nieks, be abejo, nebūtų galėjęs atskirti mūs nuo tautos kamieno. XIX ir XX šimtmečio mūsų krašto istorija visai nepateisina įvykusių faktų. Šiuo metu mūsų krašto etnografinė padėtis pasikeitė lenkų ir gudų naudai dėl caro valdžios barbarizmo, kuris pasireiškė spaudos draudimu, o ne dėl lenkų aukštesnės kultūros ar mūsų silpnybių. Spaudos draudimas taip pat pridarė labai daug žalos liaudies švietimui, ypač Vilniaus krašte. Užsieniuose spausdinamus laikraščius mažas Vilniaus krašte ūkininkų skaičius teskaitė, o darbininkai Vilniuje beveik visai jų nematė, ir nutauto.

Mūsų motinėlių mokykla, kaip vaizdingai Rimšos atvaizduota, išmokė lietuvius tik maldaknyges ir kalendorius skaityti, bet ir jų buvo sunku gauti, nekalbant jau apie kitokias knygas bei laikraščius.

Tie Muravjovo užsimojimai nuėjo niekais, bet lenkų dvasiškija tą vandenį sunaudojo savo malūnui, platindama lenkiškas maldaknyges ir tuo būdu lenkindama mūsų liaudį. Liaudis pradėjo mokytis lenkiškai kalbėti, įvairiai lenkų kalbą dergdama ir gimtosios kalbos atsižadėdama. Ypač sėkmingai tas darbas ėjo, kad lenkiškumas nuo amžių buvo susijęs su katalikiškumu. Kas katalikiška, tas ir lenkiška, ir atvirkščiai. Dar smarkiau pagilėjo ši keista nuomonė, kai rusai pradėjo persekioti Bažnyčią. Paskui pasidarė paprasčiausias reiškinys, kad tamsus valstietis, paklaustas, kurios tautybės, atsakydavo „katalikas", o kokios tikybos — lenkų tikybos (polska wiara). Tas reiškinys ir dabar Vilniaus krašto užkampiuose galima pastebėti. Šitokios neteisingos nuomonės lenkai nesistengdavo pašalinti, bet ja tiktai remdavosi ir naudodavosi. Tuo metu, jei ir atsi-

rasdavo lietuvis kunigas, tai jau būdavo kunigų seminarijoj aplenkintas ir laikydavosi principo, kad prieš vėją nepapūsi; o radęs šiltą vietelę, nepasukdavo galvos ir ne tik pirštu nepajudindavo savo tautos reikalų, bet dargi gėdindavosi tėvų kalbos ir manydavo nusidėsiąs padoriems papročiams, jei kasdieniniame gyvenime šnekėsiąs su žmonėmis lietuviškai. Jei jau taip darydavo lietuvių šviesuomenė, tai ką jau bekalbėti apie tamsią liaudį. Jai buvo vistiek, kokios bus pamaldos, ar lietuviškos ar lenkiškos, kas ją valdys — rusas ar lenkas ar lietuvis; dėl viso šito laikėsi pasyviai, atsiduodami kitų valiai.

Tat nieko nuostabaus, kad jau XIX šimtmečio pradžioj visose Vilniaus vyskupijos bažnyčiose*) viešpatavo lenkų pamaldos, kurių lietuviai, be abejo, nesuprasdavo, lygiai, kaip lietuvių nesuprasdavo lenkai kunigai. Čia galima drąsiai pakartoti popiežiaus Klemenso VIII vizitatoriaus A. Komulėjaus pranešimo žodžius, kad kunigai, „nemokėdami lietuvių kalbos, ir Bažnyčiai ir žmonėms visai nenaudingi", nes neteikia jiems jokio mokslo.

II. Lietuvių tautinis atgimimas Vilniaus krašte.

Lietuvių tautinio atgimimo pradžią Vilniaus krašte galima laikyti maždaug apie 1870 — 1880 metus**), kada Vilniaus vyskupijoje ėmė rastis kunigų, kurie negalėjo rankas sudėję žiūrėti į susidariusią vyskupijoj lietuviams padėtį, nebegalėjo žiūrėti ramiai į tuos kunigus, kurie, nemokėdami ir nesuprasdami lietuvių kalbos, nesirūpino katalikybės platinimu ir žmonių švietimu ir negalėjo palikti lietuvius be jiems suprantamų pamaldų, nes, kaip anksčiau minėjome, visoj Vilniaus vyskupijoj pamaldos buvo lenkiškos, o įvesti lietuviškos buvo tiesiog neįmanoma, nes „čia pasodino (rusų valdžia) netikusį, rusams atsidavusį pralotą Petrą Žilinskį***), kuris visai nesirūpino lietuvių katalikų reikalais ir į lietuviškas parapijas siųsdavo tyčia klebonauti lenkus, kad lietuviai, nesuprasdami savo kunigų, greičiau surusėtų. Taip Žilinskis padėjo rusams, rusai padėjo Žilinskiui" — rašo P Viešstautas „Dievui ir Lietuvai" brošiūrėlėj 1922 m.

Tokiose gyvenimo sąlygose, kuomet iš vienos pusės rusai persekiojo lietuvius, iš kitos Vilniaus diecezijos valdytojai, vis tik atsirado lietuvybės platintojų ir žmonių švietėjų. Tų lietuvybės Vilniaus krašte darbuotojų pirmose eilėse, be abejo, stovi

*) Vilniaus bažnyčiose lietuvių kalba buvo panaikinta maždaug apie 1737 m., o naujai įvesta 1901 m., atgavus lietuviams šv. Mikalojaus bažnyčią.

**) Dr. J. Basanavičius. Lenkų kalba Lietuvos bažnyčiose.

***) Jis valdė 1883 m. Vilniaus vyskupiją, neturėdamas iš popiežiaus sutikimo. **Lietuvių kunigų memorialas 1913 m.**

kun. Jonas Burba, 1880 m. patekęs į grynai lietuvišką Tverečiaus parapiją Švenčionių apskrity.

Nuo pirmųjų savo atvykimo dienų kun. Jonas Burba pradėjo pamaldas ir pamokslus sakyti lietuviškai bei kasdieniniame gyvenime su žmonėmis kalbėti vien tik lietuviškai. Kun. J. Burbos darbas nenuėjo niekais, savo darbo vaisius greitai pastebėjo, susilaukė iš savo parapijiečių lietuvybės misijoms darbininkų, pradėjo plisti slapta atgabenti iš Prūsų Lietuvos laikraščiai, knygos, pradėjo vis daugiau ir daugiau rastis knygnešių. Jei dar iki šiai dienai Tverečiaus parapijoj neaplenkėjo lietuviai ir jei jie yra šiandien tautiniai stiprūs, tai, be abejo, dėl didelės čia kun. J. Burbos įtakos.

1882 metais pavyksta patekti taip pat į lietuvišką Žaslių parapiją kunigui Aleksandrui Burbai, kunigo Jono Burbos pusbroliui.

„Čia klebonavo klebonas, — rašo kun. A. Burba savo atsiminimuose*), — nei žodžio lietuviškai nesuprantąs. Tasai kunigas laikė visas savo parapijiečiams dvasiškąsias pamaldas lenkų kalba. Kartą klebonas skundėsi man, jog esą labai daug tokių žmonių, kurie pasakę „pagarbintas" lenkiškai, pradedą šveplioti taip, jog nieko negalima esą suprasti. Tada aš jį paklausiau: ar kunigas klebonas suprantate lietuviškai? Gavęs neigiamą atsakymą, pareiškiau jam, kad tie žmonės viską išpažįsta tik lietuviškai".

Kitą sykį iš gretimos Žaslių parapijos atsilankęs kunigas, išgyvenęs dešimtį metų lietuvių parapijoj, bet nei žodžio nemokąs lietuviškai. Kun. A. Burbos paklaustas, kaip jisai klauso žmonių išpažinties, atsakęs „jako głuchoniemych" (kaip nebylių ir kurtinių). Kun. A. Burba, kalėdodamas, rado visoj parapijoj tik dvi moterėles lietuviškai poterius kalbant, visi kiti kalbėję lenkiškai. Kitoje vietoje viena moteriškė, — rašo kun. A. Burba, — paklausta, ar moka lietuviškai poterius, patraukusi pečiais ir stebėdamasi atsakiusi: „Oi, kunigėli, ar gi yra šiame pasauly lietuviški poteriai? Aš manau, kad tik tarp savęs galima lietuviškai kalbėtis, o ne Dievą garbinti, nes juk tik lenkų kalba reikia melstis". Kokius ten žmonės poterius kalbėjo, kun. A. Burba užrašė:

„Vina Ojca i Sina ir Duka Svientago Omin. Jezau Kristau! Ojče nas, Kuri jest niebik, senci imien Toja, boc volik stoja ojca niebik tak i žiame, kleba mašiaga paušiadniaga dai nam dzisa i odpuš z naša vinia, jak i mi odpuščaem svoim inovajcom, ala nas zbab oda všaga žlaga. Omen.

Zdrovas Pana Marija laski božia pelna Pan i sobą blogoslovianasti miendza nievištama i blogoslame ovo života tego Jezus. Svienta Pana Marija Matko Božia molisa za nami grešnemi teraz i čas gadzina smerdzi naša. Omen.

---

*) Dr. J. Šliūpas. Lietuvių raštai ir raštininkai.

Vera Bogo Ojca šikmančaga frachsvančaga, stvoricela Niebi i Žemi. Vera u Jezusia Kristusia Sina jago jedinago u Pania našiaga, ktorym się pošal az duka sviantaga Narodzivsia Panny z Čystaj Dzieviča, umęčil pod Polskim Pilata, ukrižoval umarl i pogrebia. Trecego dnia zmartviksta stonpil na niebosa, siedzi u praviča Bogo Ojca vachmančaga z tamtąd napred šidzi sądzik živik i umarlik, vera Duka Šviatago, vera vetrik Zmartvikstania zivik večna. Omen.

10 ciora Boga prikazama prikazam šikarania. Jam jest Bog tevoj šudzia ktirsim ir vime ziemi ribska z domu nievola Bogul, cudzul. 1) Niebędziš bral Tvoja šudži. 2) Pamiętaj, abys dzien svięty svięcic Matkę svoja. 5) Nia žobi. 6) Dzudzu. 7) Kšadni. 8) Bliznia palšivamu sviadepctva. 9) Po žony bliznago zakazama. 10) Ani svini, osla, slugi i služebnica jakim ona jest.

5 prikazan na koščielnia. 1) Mosi dzien niedzielni sviecie. 2) Nakazama od kosciola nieženia, nieveselsia, olejkiem pomazamo, kaplanska, malžamska... 7) Svietik sakramenta od Ezusa položona jak raz, vezvania po spoviedzi pokuta olejkiem svięty pomazana niečistosc i britkosc i rąkunek sumnienia, moja i žal za greki tvoja. Kvala Ojcu i Dukovi... Ochviaruję moje pacieri na česc i kvalu, na pomyslnosc życia, na dobry konic życia pry jasnyk švicak, pri glosnyk dzvonak...".

Šitokius poterius kalbėjo Žaslių parapijos lietuviai, tokius pačius kalbėjo ir Tverečiaus lietuviai (žiūr. Z. Žemaitis „Knygnešy"), kalbėjo, be abejo, ir kiti Vilniaus krašto lietuviai, nieko nesuprasdami. Juk dar šiandien galima rasti senius po 80 metų, kurie, nors nei žodžio lenkiškai nesupranta, bet lenkiškai poteriauja.

Nuo pirmųjų dienų kun. A. Burba pradėjo kovoti su žmonių prietarais, burtais, pradėjo rūpintis katalikybės ir lietuvybės reikalais, mokyti lietuvius suprantama jiems kalba poterių bei lietuvių kalbos, seniau lenkų kunigų iš bažnyčių išguitos, atgal ją grąžinti. Pradžioje žmonės nelabai maloniai sutiko kun. A. Burbos reformą, bet laikui bėgant viskas virto visai kitaip. Paskui žmonės pradėjo net iš tolimų parapijų traukti į Žaslius, kaip į kokius atlaidus, pasiklausyti lietuviškų ir jiems suprantamų pamaldų bei išmokti lietuviškai poterių.

Kun. A. Burba pradėjo dalyti žmonėms veltui maldaknyges ir šiaip jau įvairias knygutes. Žaslių parapijoj prasidėjo tikras lietuvių kultūrinis judėjimas, kuris vertė lenkus kunigus ir dvarininkus tuo susirūpinti, vertė tą judėjimą kokiu nors būdu užslopinti. Dėl jų kun. A. Burbai teko smarkiai nukentėti. Buvo skundžiamas dvasinei ir pasaulinei vyriausybei.

Vyskupas Hrynievicki perkėlė jį į Vidiškes, kur turėjo vargo su dvarininku, o į Žaslius paskyrė kitą kunigą, bet šis lietuviškų pamaldų panaikinti jau nebegalėjo, nes bijota žmonių

pasipriešinimo. Iš Vidiškių perkėlė kun. A. Burbą į Labanorą. Čia būdamas pradėjo žmonėms dalyti lietuviškas knygas, įvesti lietuviškas pamaldas. Pagaliau, buvo apskųstas rusų valdžiai, kaip lietuvybės ir lietuviškų raštų platintojas, už ką jį rusai ištrėmė į Gardino vienuolyną dvejiems metams pasitaisyti.

Šiaip gi visą laiką buvo mėtomas po įvairias parapijas, kad niekur negalėtų padaryti žmonėms didesnės įtakos, o į Vilniaus dvasinę seminariją jam rektorius buvo net uždraudęs įeiti, kad tik kaip nors neįskiepytų jauniems lietuviams klerikams lietuviškos dvasios.

Pagaliau, kun. Burba, tikras žmonių švietėjas ir tautiškosios sąmonės žadintojas, savo draugų kviečiamas, išvyko Amerikon ir ten pasižymėjo, kaip uolus visuomenininkas, organizuodamas su d-ru J. Šliūpu tenykščius pakrikusius lietuvius.

1883 m. pradeda klebonauti pusiau lietuviškoj Kietaviškio parapijoj kun. Silvestras Gimžauskas*), kitais metais perkeliamas į Valkinykus, kur išbuvo devynerius metus.

Kun. Silvestras Gimžauskas savo išsimokslinimu buvo didesnis visa galva už anksčiau kalbėtą kun. Aleksandrą Burbą. Jis buvo ramesnio ir taikingesnio būdo žmogus. Todėl tvirčiau ir ilgai laikėsi savo vietoj ir tuo būdu daugiau galėjo nuveikti ir sukelti žmonėse tautinės sąmonės. Jis veikė labai planingai ir sumaniai, veikė gyvu žodžiu, kalbėdamas su žmonėmis vien tik lietuviškai, tuo skiepydamas žmonėms tėvynės meilę, be to, būdamas poetas, veikė savo sukurtomis eilėmis, veikė platindamas lietuvių spaudą, laikraščius ir knygas. Susidūręs su Kietaviškio, Žiežmarių, Valkinykų žmonėmis, su didele tuo metu lietuvių gyvenama Trakų apskritimi, parodė kitiems lietuviams kunigams pavyzdį, kaip reikia parapijoj veikti. Kas šventadienis per pamokslą ėmė balsiai skaityti lietuviškus poterius, įsakydamas juos visiems sekti, skaitė taip pat trumpas katekizmo žinias. Jam pabuvus lietuviškoj parapijoj tik vienerius metus, atsimainė čionykščių lietuvių gyvenimas. Išmoko lietuviai lietuviškų poterių, o prieš tai mokėjęs tik vienas žmogus, o kiti kalbėję tokius, kokius kun. A. Burba užrašė.

Darbas jam buvo sunkus; sunku buvo jam išnaikinti žmonėse burtus, prietarus ir kitus tamsumo reiškinius. Buvę atsitikimų prieš kun. S. Gimžausko atvykimą į Valkinykus, kad čia žmonės, eidami prie komunijos, slapta išėmę iš burnos sakramentą, nešdavęsi namo ir dėdavę į smuiką, kad balsas būtų skardesnis, arba į avilį, kad bitės geriau sektųsi, arba net kopūstus laistydavę vandeniu, kuriame ištirpindavę komuniją, kad kirmėlaitės nesivaisytų ir nesiplatintų.

Matydamas kun. S. Gimžausko nuveiktus katalikybei darbus, vysk. Hrynievicki (1883 — 1890) pakėlė jį Merkinės de-

*) **K. P. K. Kunigas Silvestras Gimžauskas.** Vilnius, 1929 m. **Doc. Tumas** — Kaunas, 1924 m.

kanu. Tuo būdu kun. Gimžauskas galėjo plačiau ir energingiau daryti didesnės įtakos ir kitiems lietuviams kunigams ir plačiau skleisti žmonėse šviesą. Darbas buvo sunkus.

Vyskupo Hrynievickio supratimu ir lenkai ir lietuviai esą viena ir toji pati tauta. Jis nenorėjo pripažinti ir kalbų skirtumo. Visur jis bruko lenkų kalbą į bažnyčias ir žvairavo į tuos kunigus, kurie įvesdavo lietuvių kalbą bažnyčiosna. Todėl jam nelabai patiko ir kun. S. Gimžauskas, bet bešališkumo dėliai turėjo jį pakelti dekanu.

Kun. Silvestro Gimžausko įtaka žmonėms labiau padidėjo, kai Vilniaus vyskupu buvo paskirtas kunigų akademijos profesorius, kilęs iš lietuvių valstiečių nuo Saločių, Biržų apskrities, lietuvis vyskupas Antanas Pranas Audzijonis-Audzevičius. Kad ir išėjęs lenkų mokyklą ir išaugęs lenkų tradicijose, tik vis dėlto turėjo daug lietuviško kraujo, bet apsuptas iš visų pusių lenkų, maža ką tegalėjo padaryti lietuviams. Audzijonis, kaip lietuvis, savo darbais ir nusistatymais maža ką tepasireiškė; ilgai net niekam nebuvo žinoma, kad jis yra lietuvis, bet, bevyskupaudamas, ne kartą lietuvius užtardavo ir jų teisėtus ir teisingus reikalavimus paremdavo. Jam bevyskupaujant buvo grąžinti lietuviški pamokslai Ratnyčioj, Jonišky ir kitose parapijose, kur nebuvo dar davatkų sufanatizuota minia. Taigi ne kartą jis paremdavo ir kun. S. Gimžauską.

Vyskupas Audzijonis pradėjo vizituoti savo vyskupiją. Bevizituojant vyskupui Merkinės dekanatą, kunigas dekanas Silvestras Gimžauskas nurodė stačiai apverktiną, — rašo K. P. K. „*Kunigas Silvestras Gimžauskas*“ brošiūrėlėj, — lietuvių padėtį dėl nežinojimo tikybos tiesų ir tamsumo, nes lenkiškų pamokslų žmonės nesuprato. Vyskupas Audzijonis prašyte prašė kun. Gimžauską gelbėti žmones. To tik reikėjo kun. Gimžauskui. Lenkai kunigai pajuto sau pavojų, jį ėmė vadinti „litvomanu“. Tai kun. Gimžausko nenubaidė nuo darbo. Vilniaus seminarijoje ir bažnyčiose siautė lenkybė, sodžiuje ėjo kun. Gimžausko reforma bažnyčiose. Bet toli gražu nesibaigė kun. Gimžausko veikimas parapijos darbu. Jis gerai pažino visų Vilniaus krašto lietuvių būklę ir matė erelių išskėstus sparnus. Gaila, kad jam tuo metu dar neteko pasidarbuoti Lydos ir Ašmenos apskrityse. Gal šiandien visas Vilniaus kraštas būtų kitaip atrodęs, o ten, kur kun. S. Gimžauskas dirbo, jo darbo vaisiais lietuviai ir dabar tebesigėri. Dėl jo didelės žmonėms įtakos šiandien dar stipriai laikosi Valkinykų parapijoj lietuvybė, tebesilaiko taip pat Švenčionių apskrity, kur jis gimė ir augo.

Nebegalėjo ramiai kun. S. Gimžauskas šviesti lietuvių liaudies. Tuojau atsirado jam priešininkų. Jį persekiojo rusų žandarai už lietuviškų knygų skleidimą bei patriotiškų eilėraščių rašymą, persekiojo karčiamninkai dėl raginimo žmonių negirtuokliauti; persekiojo taip pat lenkai kunigai, kad jis žadino žmonėse lietuvišką dvasią. Nežiūrėdamas įvairių persekiojimų, pa-

žeminimų ir kilnojimų iš vienos parapijos kiton, bet laikydamasis savo nusistatymo šviesti žmones, paliko juose geriausį atsiminimą. Kun. S. Gimžauskas, — anot Tumo, „tai pati pirmoji Vilniaus krašte skaisčiai patekėjusi Aušros žvaigždė, pirmojo dydžio šviesulys. Jį matė iš tolo ir kitų vyskupijų lietuviai, laikė jį neįtariamu, niekuo nepaperkamu, jokių kompromisų nedarančiu nei su savąja dvasiškija, nei to tiek su rusiškąja pasauline vyriausybe dėl asmeninių reikalų, dėl karjeros, dėl turtingesnių klebonijų... Visi jį užjautė, visi jį bent iš tolo stiprino ir saldino jo kartybes".

Iš tikrųjų, kun. S. Gimžauskas daugeliui lietuvių kunigų buvo „Aušros žvaigždė", jo pėdomis pasekė ir daugiau lietuvių kunigų, kuriems pavykdavo patekti į lietuvišką parapiją. Tokių betgi kunigų, kaip Burba ir Gimžauskas, buvo labai maža ir mažesnį vaidino vaidmenį tautinę sąmonę keliant, bet vis tiek ir jų reikšmė buvo nemaža, kadangi jie jau lietuvių priverstinai nelenkino ir lenkininkų darbą trukdydavo.

Prie labiau pasižymėjusių lietuvių kunigų priskaityti reikia kun. Jogminą, kuris 1890 metais pateko į aplenkintą Merkinės parapiją, kunigą Stasį Stakelę, kuris visą savo amžių, nežiūrėdamas persekiojimų, visur žmones švietė ir lietuvybę platino. Ne kartą teko jam net smarkiai nukentėti. 1908 m. sausio mėn. 27 d. Benekainiuose buvo labai smarkiai lenkų papirktų bernų sumuštas. Tie smurtininkai, žinoma, pateko kalėjiman („Viltis", 1908 m. 9). Kankinamas, gujamas, apmuštas ir apstumdytas prarado ir sveikatą, bekovodamas dėl šviesesnės lietuvių tautos ateities. Kovojo jis jaunystėj, tos kovos neatsižadėjo ir gilioj senatvėj.

Tačiau, nežiūrint didžiausių tos saujelės kunigų pastangų, atgauti lietuvių kalbai teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose nebegalėjo. Reikėjo turėti šiokia kokia organizacija ir paspirtis.

III. Dvylikos lietuvybės apaštalų darbai.

Taip ėjo kelių lietuvių kunigų kovos prieš amžiais įsigalėjusį priešininką. Ypač sunku lietuviams buvo kovoti neorganizuotai. Reikėjo stvertis organizacijos, nes organizacija yra geriausias ginklas priešininko tvirtovėms išgriauti. Bet kaip ir iš ko sutverti toji organizacija? Tai buvo klausimas ir labai sunkus klausimas. Tuo metu, kaip sako Fel. Bortkevičienė, buvo tik trys lietuvių inteligentų šeimynos Vilniuj. Vadinasi, toms trims šeimynoms reikėjo atsispirti ir prieš žiaurų caro žandarą ir prieš lietuvių išgamas, Varšuvos lenkų apdumtus.

Vėliau atsirado pačiame Vilniuj susipratusių lietuvių būrelis. Buvo tai daugiausia inteligentai: daktaras Antanas Vileišis su žmona Emilija, advokatas Jonas Vileišis, dvarininkas Dona-

tas Malinauskas, daktaras A. Domaševičius, inž. J. Bortkevičius su žmona Felicija, kun. Juozas Ambraziejus, Pov. Matulionis, Filomena Grincevičiūtė, Valentinas Urbonavičius ir kiti.

Iš viso tų „lietuvybės apaštalų", kaip juos tada vadindavo, apie 1900 metus buvo vos dvylika asmenų, kurie betgi nežiūrint pažiūrų skirtumo sutartinai dirbo ir suvaidino didelį vaidmenį Vilniuj, kuris dėl jų buvo tapęs lietuvių atgimimo centru.

Tas būrelis pradėjo rūpintis atgauti Vilniaus bažnyčiose lietuvių kalbai teises, kurias prarado 1737 metais. Pačiame Vilniuj lietuvių katalikų, einant 1897 metų statistika, buvo 5,31%. Toji statistika, žinoma, labai netiksli. Daugelis lietuvių tarnų, kurie tarnavo pas lenkus, bijojo pasisakyti savo tautybės, nenorėdami nustoti vietos. Kad ir nemaža lietuvių buvo, tačiau negirdėjo lietuvių kalbos bažnyčiose. Tai „dvylikai lietuvybės apaštalų" reikėjo išrūpinti broliams bažnyčia, kurioj galėtų Dievą garbinti gimtąja kalba. Skaudu buvo lietuviams neturėti Gedimino sostinės bažnyčiose lietuvių kalbos, tuo tarpu kai vokiečių saujelė vokiškomis pamaldomis šv. Onos bažnyčioj naudojosi; bet dar skaudžiau matyti lietuviams lenkų kunigų politika, varoma per bažnyčias lietuviams nutautinti. Vilniaus lietuviai jau tarp 1895 ir 1897 m. kreipėsi pas vyskupą Zdanavičių, prašydami lietuvio kunigo ir bažnyčios, bet gyviau ir energingiau tuo dalyku ėmė rūpintis nuo 1897 metų, kai Vilniuj atsirado anksčiau minėtas dvylikos lietuvių inteligentų būrelis. Jie ėmė tarpu savęs rinktis ir tartis tautos reikalais, rengti slaptus vaidinimus, vakarėlius, burti pakrikusius po miestą lietuvius.

Greit tas būrelis pajuto, kad miestiečiai lietuviai katalikai, kurių, kaip buvo minėta, buvo 5,31%, neturėdami lietuviškų pamaldų ir nemokėdami, tariant, nesuprasdami lenkiškai, daug nuo to nukentėdavo. Pasiryžo tas lietuvių būrelis išrūpinti jiems lietuviškas pamaldas. Nužiūrėjo jie Vilniuj apleistą ir lenkams visiškai nebereikalingą šv. Mikalojaus bažnyčią, parašė prašymą ir su 300 parašų įteikė vyskupui. Vyskupu tada buvo St. Zvierovič, aršiausias lietuvių tautinio atgimimo priešas. Prašymą priimti priėmė, bet atsakymą vilkino, norėdamas tą klausimą nustumti tylomis, o lietuviškų pamaldų įsileisti, kad ir Vilniaus užkampio bažnyčion, nebenorėjo. Lietuviai nerimo. Vilties nenustodami dirbo dviem kryptim: klabeno toliau į bažnyčios vyriausybę ir manifestavo savo reikalus bažnyčiose. Rinkosi sekmadieniais ar šiaip jau šventadieniais į šv. Mikalojaus bažnyčią, ir nesant ten lenkų, giedojo lietuviškai ražančių, *Pulkim ant kelių, Šv. Dieve* ir kitas. Šv. Jono bažnyčios klebonas kun. Pacinka, kurio žinioje ir parapijoje buvo šv. Mikalojaus bažnyčia, nebegalėjo griežtomis priemonėmis trukdyti lietuviams melstis.

1900 m. faktiškai užėmė lietuviai šv. Mikalojaus bažnyčią. Bet dar neturėjo nei kunigo lietuvio, nei pamokslų gimtąja kalba. Šv. Mikalojaus bažnyčioj laikydavo pamaldas Michaelis iš

Rasų koplyčios, kuris lietuviškai visai nemokėjo; kunigas „šv. Dieve" bažnyčioj traukė lenkiškai, lietuviai lietuviškai; galop kun. Michaelis nusileido ir šv. Mikalojaus bažnyčioje įsigalėjo lietuvių kalba.

1901 m. Trijų karalių dieną lietuviai mėgino giedoti lietuviškai ir Misionierių bažnyčioj. Čia rado iš karto geresnes sąlygas, nes pasirodė čia vargonininko ir zokristijono esama lietuvių ir vienas jų balsu, kitas vargonais pritarė lietuviams giedoti per skaitytines mišias, kurias laikė tos bažnyčios klebonas žilas senelis Kontrimas, lietuviams palankus žmogus. Čia lietuviai tais metais rinkosi iki pusės gavėnios ir popiečiais giedodavo. Sužinojęs apie lietuvių pamaldas Misionierių bažnyčioj, vyskupas Zvierovič pasikvietė kun. Kontrimą, pagrasė bažnytinėmis bausmėmis, kad jis leido šventon vieton lietuvių „pagonišką" kalbą, ir įsakė kuo greičiausiai panaikinti! Kun. Kontrimas pranešė apie tat lietuviams ir, nors griežtai nedraudė giedoti, tačiau patys lietuviai, nenorėdami geram kunigui sunkinti santykių su vyskupu, daugiau jau nebėjo. Liko vienintelė iškovota lietuvių šv. Mikalojaus bažnyčia.

1901 metais Leonas XIII paskelbė iškilmingą jubiliejų. Vyskupas surengė lapkričio mėnesį trijų dienų jubiliejaus pamaldas Vilniaus katedroj. Nors apie pamaldas vyskupas Zvierovič tyčia lietuviams anksčiau nepranešė, o Vilniaus bažnyčiose vos priešdieny paskelbė, tačiau lietuvių prisirinko pilna pilnintelė didelė Vilniaus Katedra. Žmonės, išgirdę lietuviškas pamaldas, iš džiaugsmo net verkė. Vyskupas įsitikino, kad lietuvių Vilniuj daug, kad jiems gimtąja kalba pamaldos reikalingos, tačiau lietuviams bažnyčios nedavė.

Lietuviai nesnaudė, reikalavo bažnyčios. Vilniaus vyskupo pavaryti lietuviai kreipėsi skųsdamies pas Mohilevo arkivyskupą; jis pritarė lietuvių reikalavimams ir atsiuntė laišką, primindamas vyskupui Zvierovičiui duoti lietuviams bažnyčią. Vyskupui Zvierovičiui nuo to buvo nei šilta, nei šalta, vadinasi, tai nieko nebegelbėjo. Atsiuntė antrą laišką, kuriame griežtai įsakė kuo greičiausia patenkinti lietuvių teisėtus reikalavimus, priešingai — kreipsis pas popiežių. Tas ir privertė vyskupą Zvierovičių duoti lietuviams bažnyčią ir 1901 metais paskyrė klebonu kun. Kuktą.

Per jubiliejines pamaldas Katedroj lietuviai surinko pinigų kryžiui statyti šv. Mikalojaus bažnyčioj. Tas kryžius turėjo būti su lietuvišku parašu. Šv. Mikalojaus bažnyčia buvo šv. Jono bažnyčios filija (jinai atgavo visas teises tik 1921 metais), todėl lietuviai turėjo kreiptis į tos bažnyčios kleboną leisti jiems įmūryti kryžių. Klebonas sutiko; bet vyskupas, sužinojęs, kad ant kryžiaus yra lietuviškas parašas, įsakė užlipdyti lietuvišką, o jo vieton įdėti lenkišką parašą. Pasakyta, padaryta. Lietuviai vis tiek nenusiminė. Nuplėšė lenkišką parašą ir meldėsi. Tuo kovos dėl lietuviško parašo nesibaigė.

Buvo pasamdyti gatvės bernai pavogti iš bažnyčios kryžių! Po savaitės šv. Mikalojaus bažnyčioj lietuviško kryžiaus jau nebuvo. Lietuviai tuo pasipiktino, parašė pas notarą protestą, reikalaudami iš vyskupo arba kryžiaus arba grąžinti pinigus ir buvo besirengią siųsti delegaciją į Romą. Bijodamas, kad lietuviai nesiųstų delegacijos pas popiežių, atnešė.

Tuo būdu lietuviai po didelių vargų ir rūpesčių **1901 metais gruodžio mėnesį 18 dieną atgavo šv. Mikalojaus bažnyčioj savo kalbai teises.** Toji bažnyčia tautiškame Vilniaus lietuvių, ypač liaudies, gyvenime suvaidino ir dabar, žinoma, tebevaidina labai žymų vaidmenį. Taigi tos bažnyčios atgavimas buvo vienas didžiausių ano lietuvių būrelio nuopelnų Vilniaus lietuvinimo reikaluose.

Šv. Mikalojaus bažnytėlės atgavimas sukėlė lenkų šovinistinėse sferose didžiausį nerimą ir pastūmėjo Kūrijos valdančias sferas daugiau ir energingiau veikti kaip nors užslopinti atbundančiai lietuvių dvasiai. Toje kovoje garsėjo ne tik eiliniai kunigai, garsėjo vyskupijos valdytojai, kaip štai Zvierovič pralotas Frąckievič ir kiti.

Pralotas Mickevič, laikydamasis savo pirmtakūnų tradicijų, varė per bažnyčias daug smarkesnį ir planingesnį nutautinimo darbą. Jis pradėjo kilnoti lietuvius kunigus į lenkiškas ar gudiškas parapijas gudų lenkinti, o lietuviškas parapijas apsodino lenkais ir tai aršiausiais lietuvių priešais. Jei vargais negalais pasisekdavo lietuviui kunigui patekti į lietuvišką parapiją, vis tiek nebegalėdavo mokyti pagrindinių bažnyčios tiesų jiems suprantama kalba, nes grasydavo suspendavimais ir kitokiomis bažnytinėmis bausmėmis. Be to, su lietuvių katalikų delegacijomis visai nesiskaitydavo, o lietuviai, neturėdami spaudos ir būdami rusų prispausti, tylėdavo. Jei kartais atvykdavo pas pralotą Frąckievič lietuvių delegacija, tai ją išvarydavo, žinoma, nepatenkinęs jų teisėtų reikalavimų.

Kokius lietuvių delegacijoms jis duodavo atsakymus, matome iš kunigo Šoparo atsiminimų; jie įdėti daktaro J. Basanavičiaus knygoj: „*Lenkų kalba Lietuvos bažnyčiose*".

„Atvykus, — rašo kun. Šoparas, — Kalvių parapijos keturiems delegatams pas administratorių prašyti, kad jis paskirtų čia lietuvį kunigą ir leistų Dievą garbinti gimtąja žmonių kalba, pralotas Frąckievič delegatams atsakęs: **„Mano mieli, jei nemokate ir nesuprantate lenkiškai, tai nedidelis daiktas: nevaikščiokite bažnyčion ir išpažintin. Aš uždarysiu bažnyčią, o parapiją priskirsiu prie kitos, tai ir bus galas".** Kunigui gi Šoparui atėjus su delegacija, įsakęs: **„jei tu drįsi dar lietuviškai kalbėtis su žmonėmis, tai aš atimsiu tau kunigystės teises".** Tokių faktų yra labai daug ir jie kaip tik įrodo, kas tiems Vilniaus diecezijos valdytojams rūpėjo.

IV. Lietuvių kovos spaudą atgavus iki Didž. karo.

Tai taip maždaug ėjo iki 1904 metų lietuvių pastangos atgauti Vilniaus bažnyčiose lietuvių kalbos teises ir lenkų kunigų priešaky su vyskupais kovos toms lietuvių pastangoms panaikinti ir lietuvių kalbos bažnyčiosna neįsileisti.

Atgavę spaudą, lietuviai iš karto pasijuto žymiai stipresni ir todėl žymiai sustiprėjo ir jų visuomeniškas darbas. Ypač aiškiai pasireiškė savo atgimimo centre Vilniuj. Čia pradėjo eiti piirmieji Didžiojoj Lietuvoj lietuviški laikraščiai: 1904 metais Petro Vileišio leidžiamos **„Vilniaus Žinios"**, kurios 1909 metais perėjo į valstiečių liaudininkų rankas ir tapo jų organas, pakeisdamos iš žodžio „Vilniaus" į „Lietuvos", 1905 m. kun. J. Ambrozevičiaus **„Bitininkas"** ir demokratų-varpininkų **„Lietuvos Ūkininkas"**, 1906 m. socialdemokratų **„Naujoji Gadynė"**, 1907 m. tautininkų **„Viltis"** ir t. t.

Čia ėmėsi kurtis ir įvairių organizacijų centrai, pradėta daryti įvairūs suvažiavimai, įsteigta knygynai. Žodžiu, Vilniuj lietuviškas gyvenimas virte užvirė. Inteligentų buvo jau nebe saujelė, kaip apie 1900 metus, bet skaitoma buvo šimtais ir jų skaičius kasmet didėdavo.

Susipratę lietuviai iš Vilniaus perkėlė savo veikimą provincijon, tikėdamiesi kokiu nors būdu duoti galios ir provincijos lietuviams Dievą garbinti gimtąja kalba, juo labiau, kad naujai paskirtas vyskupas Liber Baron von der Ropp pradžioje nebuvo nusistatęs prieš lietuvių kalbą. Apimdamas 1905 metais Vilniaus katedrą, perskaitė popiežiaus bulę lietuvių ir lenkų kalba, ko jam endekai ilgai negalėjo dovanoti. Gyvendamas su lenkų aristokratija, pasidavė jos įtakai.

Pasižiūrėkim, kaip buvo lietuvių provincijoj kovota.

Lietuvių kova dėl gimtosios kalbos teisių provincijoj buvo daug sunkesnė, kadangi tuo metu nebuvo žmonėse dar tikros tautinės sąmonės ir lietuviai kunigai buvo išsiųsti į lenkiškas ar gudiškas parapijas gudų lenkinti, o jų vietose sėdėjo lenkai kunigai nieko nesuprantą ir dar smarkiai prieš lietuvių kalbą nusistatę.

Apie senesnių laikų lietuvių vargus provincijos bažnyčiose tikslesnių žinių neturime. Bendrais gi bruožais galime pasakyti, kad, baudžiavą panaikinus, lietuvių sodžiaus nutautinimo darbas per bažnyčią buvo smarkiau pradėtas varyti. 1893 metų „Apžvalga" praneša, kad visos giesmės ir pamokslai **Adutiškio, Daugėliškio, Linkmenų, Palūšės, Strūnaičių, Švenčionių, Tverečiaus, Vidiškių bažnyčiose buvo laikomi tik lietuvių kalba, o Melagėnų, Kaltinėnų, Videniškio, Nočios, Dieveniškio, Asavos, Butrimonių, Benekainių, Šalčininkų, Vievio, Varnėnų, Gervėčių bažnyčiose buvo laikomi tik lenkiškai.**

Įžengiant į dvidešimtąjį šimtmetį buvo, pasak „Litwa" (6(12) Nr. 1909 metų), beveik visai pasikeitusi bažnyčiose padėtis lenkų naudai, o pasikeitę tik todėl, kad lenkai kunigai, neatsižvelgdami į žmonių gyvą reikalą, savo darydavo, išmesdami lietuvių kalbą iš bažnyčių ir jas naudodavo savo politiniams siekiams siekti.

Tad pasižiūrėkim, kaip sekės lietuvių pamaldoms provincijoj.

Maišiogalos parapijoj keturios dešimts metų su viršum klebonavo lenkai klebonai, kurie visas bažnytines pareigas ėjo vien tik lenkų kalba ir skelbė per spaudą, kad čia nesą nė vieno lietuvio. Tuo tarpu kunigas Petrulis, bekalėdodamas, rado dar net 23 sodžius, grynai lietuvių gyvenamus, o tik lietuvių pamaldų neturinčius. Apie tai pranešė jis vyskupui ir ėmė skaityti Evangeliją lietuvių kalba, be to, dar paskyrė lietuvių tėvų vaikams vieną dieną savaitėj katekizacijai, o suaugusiems kartą per mėnesį lietuvių pamokslą; visa kita paliko kaip buvę. Tokia, rodos, reforma negalėjo lenkų nuskriausti, bet vis tik atsirado šovinistų, kurie rado reikalinga triukšmauti, skelbti lenkų spaudoj, kad, girdi, kun. A. Petrulis pradėjęs lietuvinti lenkus, reikalauti, kad lenkai mokėtų lietuvių kalbos; kitaip, nepriimsiąs išpažintin, nei duosiąs išrišimo. Kilus spaudoj triukšmui, kunigas Petrulis, vos 4 metus čia teišbuvęs, buvo iškeltas, o jo vieton paskirtas kunigas lenkas, kuris įvestas lietuvių pamaldas panaikino ir lietuvius greitai nutautino. Nuo kun. Petrulio laikų Maišiogalos lietuviai neturi lietuvių pamaldų, o jų negirdėdami baigia lenkėti ar gudėti.

Eišiškės. Ne geriau buvo ir čia, nors lietuvių buvo tiek, kiek Eišiškės lenkų, tačiau pamaldų visai neturėjo. Geriau susipratę ir apsišvietę žmonės matė, kad jų kaimynai, nesuprasdami lenkų pamaldų, nuo to labai nukenčia, kreipėsi pas vyskupą šitaip prašydami:

„Prašome atleisti mums, kad mes drįstame siųsti Jūsų Ekscelencijai prašymą. Mūsų nelaiminga būklė, pasigailėjimo verta, privertė mus ieškoti pas J. Eksc. teisybės, kurios pas mus nėra nė šešėlio.

Gal nebūtumėm kreipęsi pas J. Eksc. savo reikalais, gal būtumėm ir toliau kentėję, bet kentėję su didžiausia skriauda, kad nebūtų reikalavę iš mūsų kantrybės per daug aukų ir kad nebūtum girdėję, kad J. Eksc. visi yra lygūs: ir lenkai, ir lietuviai, jog norite, kad visi būtų patenkinti.

Koks malonus buvai J. Eksc., kai, įžengdamas į mūsų bažnyčią, prabilai mūsų gimtąja kalba, kurios taip nuo seniai esame išsiilgę, nes lenkiškai nesuprantame, o lietuviškų pamokslų mūsų bažnyčioj nėra. Neatsižvelgdami į tai, kad J. Eksc. čia būdamas liepi lietuviškai pamokslą sakyti, nedavė mums mūsų priešai klausyti, varė iš bažnyčios, sakydami: „Išeikit iš bažnyčios. Dekanas liepia neklausyti lietuviško pamokslo". Varinėjo

Centr. Biblioteka 148991

lietuvius iš bažnyčios vargonininkas, zokristijonas ir dekano davatkos. Juos visus dekanas iš kažkur atsivežė. Rasit, tam, kad keltų sumišimą ir neapykantą.

Seniau, kada pas mus buvo klebonas kun. Adamavičius, mes, lietuviai, Eišiškės bažnyčioj giedodavome lietuviškai ir jokių sumišimų nebuvo. Dabar kun. Gintautas neduoda mums nė giedoti lietuviškai. Vizituojant J. Eksc. Eišiškes, mes ir daugelis kitų parapijų lietuvių ėmėme giedoti lietuviškai, tai vargonininkas, zokristijonas ir davatkos, dekano pasamdytos, su kumščiais bėgiojo bažnyčioj, varinėjo mus, o davatkos net poterius ir litanijas kalbėjo, kad mus Dievas nubaustų už tat, kad „supagoniję savo giesmėmis bažnyčią". Reikalui esant tą gali patvirtinti kitų parapijų žmonės. Taip mus nuskriaudus, ėjome pas J. Eksc. skųstis, bet mūsų neleido prie vartų stovį dekano tarnai.

Būdamas didelis lietuvių kalbos priešas ir nemokėdamas nė žodžio lietuviškai, dekanas kun. Gintautas pas ligonis pats važiuoja, kunigo vikaro neleidžia; po tokios išpažinties nežinome, kas daryti su ligoniu, dažnai reikia vežti kiton parapijon, kurioj yra lietuvis kunigas, o ne vienas mūsų miršta visai nenuraminęs sąžinės.

Mūsų vaikams kun. Gintautas liepia mokytis poterių ir katekizmo lenkiškai, o prie išpažinties prirengia mus lenkų ir gudų kalba dekano davatkos. Taip ir mes išpažinties einame, pas mus lietuviškų nuodėmių nėra, tik lenkiškos ir gudiškos ir vis tos pačios, kaip poteriai.

Kaip labai mūsų lietuvių dekanas neapkenčia, matyti dar ir iš to, kad jis, duodamas generalinę obsoliuciją tretininkams, duoda ją tik tiems, kurie lenkiškai ar rusiškai kalba ir kurie pas jį išpažintį atlieka. Nekartą esame bažnyčioj girdėję dekano žodžius: „obsoliuciją gaus tik tie, kurie pas mane eis išpažintin". Mums prašant duoti lietuvių pamokslus, dekanas tik vilkina, ramindamas patenkinsiąs mūsų prašymą. Pernai metais sakė, kad nuo šv. Pranciškaus imsiąs sakyti lietuvių kalba pamokslus, o šiemet nuo J. Eksc. vizitos, galop nuo Škapliernos atlaidų, o štai kiek atlaidų praėjo, o lietuviškų pamokslų kaip nėr, taip nėr.

Kartą dekanas mums stačiai pareiškė, kad, jei Eišiškėse bus lietuviški pamokslai, tai jis nebūsiąs.

Be to, nuolankiai prašome J. Eksc. įsakyti dekanui sudrausti ir nuraminti mūsų bajorus, kurie įnirto prieš lietuvius. Kaip įerzino, taip tenuramina ir kad daugiau neužgauliotų mūsų neleistinais žodžiais, nes iš to gali kilti nemalonios pasėkos, galime pritrūkti kantrybės dėl mums daromų skriaudų Eišiškių parapijoj. Pas mus juk yra lietuvių daug. Vien lietuviai gyvena šiuose sodžiuose: Naujasodis, Naujadvaris, Purvinai, Rėčiai, Stavidonys, Trumpiškiai, Kuronys, Paraščiai-Barčiai, Vežonys, Dainava, Zuklionys. Pusiau lietuviški sodžiai: Lebodnokai, Musiakalnė, Padzitvė, Palačkiškiai, Prudokai, Viduriai, Galveniškiai,

Gudakampis, Dailydai ir kituose sodžiuose ir vienkiemiuose, kuriuos čia sunku išvardinti.

Taigi, galima sakyti, kad Eišiškių parapijoj yra penki tūkstančiai lietuvių.

Ganytojau, žiūrėk į mus nuskriaustus ir teikis, meldžiame, įsakyti, kad mūsų bažnyčioj būtų lietuviški pamokslai, kad mūsų vaikeliams dekanas nedraustų mokytis lietuviškų poterių ir katekizmo, kad mes savo bažnyčioje galėtumėm lietuviškai giedoti ir dar kartą prašome J. Eksc. teiktis įsakyti dekanui sulaikyt jo sukiršintus bajorus. Žinodami, kad nuo J. Eksc. viskas priklauso, turime viltį, kad išklausysite. Pasirašo: Jurgis Žudelis, Jonas Jurgelevičius, Mykolas Kašėta, Juozas Norkūnas, Juozas Ginevičius, Juozas Uždavinys, Mot. Vaitulis" („Vilniaus Žinios" 285 Nr. 1905 m.).

Šis prašymas nereikalingas jokių komentarų, jis už save kalba, viena betgi reikia pabrėžti, kad šio prašymo vyskupui nepatenkinus, žmonės pristigo kantrybės ir padavė Vilniaus general-gubernatoriui skundą, reikalaudami tiesiog pašalinti kun. Gintautą, nes kitos išeities jau nebuvo.

Žaslių parapijoj, apie kurią kalbėjome *„Lietuvių tautinis atgimimas Vilniaus krašte"* skyriuj, įžengiant į XX šimtmetį buvo neramu ir triukšminga. Dar 1886 m., kada klebonavo lietuvis klebonas kun. Kybelis, pamaldos buvo pusiau. Toks suskirstymas nebuvo, žinoma, teisingas, kadangi Žaslių parapijoj lietuvių buvo 9 tūkstančiai, o lenkiškai kalbančių ir tai lietuviškai mokančių vos 3 tūkst. Lietuviai betgi nuo amžių pratę kentėti, tuo pasitenkino.

Maža to, kad lietuviai buvo skriaudžiami. Reikėjo juos šovinistams visai nuskriausti, būtent, panaikinti lietuvių pamaldas. Toks didelis lietuvių engėjas atsirado kunigo Juozo Borodzičo asmeny. Jis mažiau rūpinosi žmonių dorove, katalikybe, o daugiau politika ir savo garbe. Juk ir šiandieną jis dėl kanauninko titulo su Vilniaus kūrija bylinėjasi, įrodinėdamas, kad jam tą titulą suteikęs vyskupas Zvierovič už politiką („*Słowo*" dienrašty 1931 m. rugsėjo mėnesį įdėtas buvo jo laiškas). Užsinorėjo jis visiškai panaikinti Žaslių bažnyčioj lietuvių pamaldas. Žmonėms betgi skundžiantis ir priešinantis, buvo iškeltas. Jam išvykus Žasliuose buvo tylu ir ramu.

Laikui bėgant, gavę iš Vilniaus instrukcijų, batsiuviai ir siuvėjai pakėlė galvas prieš lietuvių pamaldas, kun. Igną Kazakevičių ir jo vikarą Petrą Budrą.

Žasliečiai vis darėsi stipresni ir drąsesni. Ėmė drąsiau ir energingiau kovoti dėl savo kalbos teisių bažnyčioj. 1905 metais padavė jie prašymą vyskupui Roppui, kuriame, be kita ko, reikalavo „paskirti 4 sekmadienius lietuvių pamaldoms, o penktą — lenkams". Tokius padavė net tris prašymus, na, žinoma, jokio atsakymo negavo, o batsiuviai nerimastavo ir kėlė triukšmą, neleisdavo kunigui laikyti mišių ir t. t. Negalėdamas to-

kios padėties toliau toleruoti, vietinis klebonas kun. Ig. Kazakevičius 1905 m. rugpiūčio mėn. 13 d. įteikė vyskupui raportą, kuriame skundžiasi dėl lietuviams daromų skriaudų neduodant į jų prašymus atsakymų, ir dėl to kylą neleistini iš lenkų pusės reiškiniai ir t. t.

„...Taip Verbų sekmadienį, — rašo kun. Kazakevičius savo raporte, — turėjo būti ir buvo lenkiškos, o kitą sekmadienį, t. y., pirmąją Velykų dieną turėjo būti ir buvo lietuviškos pamaldos, bet vadinamųjų Žaslių lenkų saujelei tas nepatiko. Užgiedojau lietuviškai, jie ėmė rėkti lenkiškai ir pasidarė „kačių muzika", o ant šventoriaus išėjus, ėmė lazdomis mėtyti lietuvius giesminiukus ir nežinia kuo būtų baigęsi, jei ne lietuvių dievobaimingumas ir prisirišimas prie bažnyčios ir dvasiškijos. Aš, žinoma, turėjau pertraukti procesiją ir „Cum Sanctissimo" atgal grįžti, kad nesužeistų Švenčiausio".

Kurstytojais buvę: stalius, buvęs zokristijonas; jis keršijęs kunigui už atleidimą nuo pareigų ir dar kitas girtuoklis, vienuolyno pinigų pasisavintojas, — iš viso trys, bet jie naudodavę ištvirkusį miestelio jaunimą ir agituodavę žmones neduoti pinigų bažnyčiai tol, kol būsiąs „iš chamų giminės" kunigas.

Kun. Kazakevičiui vyskupas tokį davė atsakymą: įdomesnes jo vietas cituojame: „...Dievo tarnystė negali būti matuojama šmotais, pagal parapijiečių vienos ar kitos tautybės skaičių. Pats Kristus juk kalba, kad „palikęs 99 avis ramioje vietoje, nuėjęs ieškoti šimtosios, kuri pavojuj buvo". Iš to, kas raporte pasakyta, seka, kad toji pavojuj šimtoji dalis, būtent, lenkai. Tegu klebonas sąžiningai ir tikrai pasižiūri į savo sielą ir savęs paklausia, ar jis tuo nekaltas, kad pavojun pateko lenkiškoji dalis?... Be to, dar galima papeikti kleboną, kad jis apie tą liūdną Velykų metu atsitikimą pranešė po trijų mėnesių ir dar su nepagirtinu tikslu. Tegu jis atsimena tai, ką aš visuomet tokiais atvejais kartoju: „jei ko neužtenka, tai pridėk, bet nuo to, prie ko visi arba dalis priprato, neatimk". Tai taip buvo lietuviai užtariami ir triukšmai raminami.

Butrimonys. Ne kitaip buvo ir Butrimonyse, kur katalikų buvo 3000, jų tarpe 2 tūkst. lietuvių, o lenkų 1 tūkst., vadinasi, tik trečdalis, bet lietuviai neturėjo jokių lietuviškų pamaldų.

Naujai paskirtas kunigas Budra, žinodamas, kad lietuvių yra net du trečdaliai visų parapijiečių ir kad neturi nė savo pamokslo, kreipėsi pas vyskupą, kad leistų lietuviams sakyti jų kalba pamokslą. Sužinoję apie kun. Budros prašymą, lenkai, geriau, keli dvarininkai, kreipėsi irgi pas vyskupą ir apskundė kun. Budrą, kad, girdi, jis esąs lietuvių agitatorius, o ne kunigas Tai, žinoma, tuo tarpu nieko nebegelbėjo. Kreipėsi antrą kartą pas vyskupą; jis paskyrė kunigų komisiją ištirti, ar tikrai nereikalingos lietuviams pamaldos. Komisija konstatavo, kad lietuvių daug daugiau, negu lenkų, kad lietuviams pamaldos reika-

lingos. Dvarininkai nepasitenkino. Po kelių dienų buvo atsiųsta antra iš dviejų lenkų ir vieno lietuvio kunigo komisija; ji tą patį pastebėjo.

Dvarininkai pradėjo nertis iš kailio. Dvarininkas Gorivaldas pasipriešino abiejų komisijų sprendimams ir pažadėjo dovanoti Butrimonių bažnyčiai 30 ha žemės sklypą, jei tik bus panaikintos lietuvių pamaldos. Vyskupas Ropp sutiko, ir lietuviai šiame laikotarpy paliko be pamaldų.

Benekainiai. Čia gana ilgai klebonavo kun. Zahorski, didelis lietuvių engėjas. Čia buvo katalikų 4860 gyventojų, jų tarpe 1800 lietuvių, bet jie neturėjo jokių lietuviškų pamaldų. Paskui betgi sekdami kitus lietuvius ir jie mėgino iškovoti savo kalbai bažnyčioje teises, o kunigas Zahorski, nujausdamas lietuvių norus, ėmė ir prikalbino keletą vaikėzų, kurie, jei lietuviai mėgintų įvesti lietuvių pamaldas, turėjo kelti triukšmą ir rėksmą, tuo būdu įtikinti vyskupą, kad čia lietuvių pamaldos esą nereikalingos.

Neturėdami lietuvio kunigo ir rubežiuodamiesi su gudais, lietuviai išmoko gudiškai ir ėmė smarkiai lenkėti. Ateidami, — rašo kun. Mironas „*Ze stosunkow polsko litewskich*", — išpažintin, „pagarbintą" pasakydavę lenkiškai, o paskui imdavo lietuviškai kalbėti. Tai matydamas klebonas norėjęs įvesti lietuvių pamaldas, bet buvęs čia klebonas Zahorski, kuris dažnai atvažinėdavo pas dvarininką, agituodavęs žmones boikotuoti lietuvių pamaldas, o lietuviai, neturėdami vadų, tylėdavo.

Gelvonys. Ne geriau buvo ir Giedraičių dekanate, kuriame gyveno **80** — **100** nuošimčių lietuvių. Čia garsėjo Gelvonys ir Širvintai.

Pasižiūrėkim, kaip buvo Gelvonyse. Pabaigoj XIX ir pradžioj XX amž. Gelvonyse buvo lietuviai kunigai ir lietuvių pamaldos, bet neilgam. Didžiausią agitaciją ėmė varyti prieš lietuvių pamaldas grafas Plater. Dėl jo agitacijos jokiu būdu lietuvis kunigas nebegalėjo čia ilgiau išgyventi, kaip metus ar dar mažiau. Iškėlus kun. Masiulį, gelvoniečiai pasipiktinę padavė vyskupui skundą, kuriame šitaip aprašo savo vargus:

„Gelvonių parapijoj gyvena 4856 lietuviai, nemoką nei suprantą lenkiškai. Paskutiniu metu pasisekė stačiatikiui liaudies mokytojui, grovui Plater ir valsčiaus raštininkui išmokyti kelis lietuvius rusiškai... Lietuviai kunigai Baikštis, Deksnis, Labokas, Mironas, Kazakevičius, nežiūrėdami grovo Plater šmeižtų, mokė žmones katalikų tikybos, lietuviškai melstis ir laikytis Dievo ir Bažnyčios įsakymų, nors ne vienas jų buvo įvairiai kankinamas ir persekiojamas. Prašome mūsų nenuskriausti taip, kaip Maišiogalos, Kernavės, Širvintų, Videniškių ir kt. parapijų lietuvių ir nesiųsti A. Gžybovskio ar kun. Lupejko (kun. Lupejko sulenkino Širvintus), o palikti lietuvį kun. Masiulį".

Nusiuntę prašymą vyskupui, atsakymo negavo; buvo mėginę siųsti delegaciją, bet jos neprileido vyskupo tarnai. Kantrybei išsekus, kreipėsi pas Telšių vyskupą, skųsdamiesi: „Mes, parapijiečiai, skaitydami ne tik lietuviškus, bet ir rusiškus laikraščius, žinome, ko nori Lietuvos lenkai Trakų, Švenčionių, Ašmenos, Lydos apskrityse... kunigai čia nori padaryti lenkų karalystę ir Lietuvą sudemoralizuoti. Dabartinis vyskupas lenkina su savo kunigais Nemenčiną, Varnėnus, Rikantus, Kliuščionis, Žirmūnus, Šalčininkus, Geranonis, Trakus ir kitur, o skirdamas endekus kunigus, kurie ne tik kad nemoka lietuviškai, bet įvairiai demoralizuoja parapijas". Jų prašymas buvo atmestas ir paskirtas sulenkėjęs lietuvis kunigas, kuris ir kitus ėmė lenkinti. Parapijoj kilo vaidai, kaišiojimai špygų ir kumščių ir net bažnyčioj muštynės. 1906 m. sausio 29 d. kilo bažnyčioj triukšmas, apdaužyta buvo lietuvaitė". (1906 m. „Viln. Žinios" 126 Nr.).

Semeliškių parapijoj buvo 50% lietuvių. Semeliškės mažas miestelis. Buvo nedidelė ir labai sena bažnytėlė, cerkvė, kelios krautuvės, pora aludžių ir karčiama. Žmonės tamsūs, gyveno skurde, o kur tik sudarę kelis skatikus pragerdavo. Nors čia 3 tūkst. lietuvių buvo, tačiau iki 1905 m. nebuvo jokių lietuviškų pamaldų. Žinoma, to pasėkos buvo nepavydėtinos. Žmonės pilni prietarų, burtų, keistų keisčiausių supratimų apie katalikų tikėjimą. Daugelis, nesuprasdami lenkiškai, nė neidavo išpažintin. Žinoma, semeliškiečiai nebuvo patenkinti tokiu pamaldų sutvarkymu, dažnai kreipdavosi jie pas vietinius klebonus, prašydami lietuviškų pamaldų. Čia klebonavo visa eilė lietuvių kunigų, kurie betgi nerado reikalinga įvesti lietuvių pamaldų. 1905 metais gavo kleboną lietuvį kun. Masiulį. Tuojau toji nenormali padėtis ėmė taisytis. Pradėjo jis lenkų kunigų išguitą lietuvių kalbą grąžinti atgal į bažnyčią, pradėjo mokyti mažus ir suaugusius lietuviškų poterių, pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus, kurių nebuvo girdėję bent kelias dešimtis metų.

Dėl to lenkai kunigai subruzdo. Trakų dekanas stačiai jam pareiškė: „Kas per juokai, 28 metai, kaip čia esu ir nieko panašaus Semeliškėse nebuvo. Ką tu čia išgalvojai, kas tau pavelijo ir įgaliojo". Semeliškių parapija tuo metu jau buvo gerokai aplenkinta per bažnyčią; be to, dar rubežiavosi su Kietaviškio, Vievio, Naujųjų Trakų, Oniškės, Užuguosčio sugudintomis parapijomis ir labiau gudėjo.

Taigi jau matome kun. Masiulį net kelintoj vietoj, bet visur remiantį lietuvius. Jis nežiūrėjo nei opinijos, nei bausmių, o dirbo tautišką darbą, švietė žmones ir ruošė Vilniaus kraštui šviesesnę ateitį; už tai tekdavo įvairiai nukentėti. Nelaikydavo jo vyskupas.

Taip lietuviai kovojo provincijoj; nekitaip buvo tuo pačiu metu ir Vilniuj.

Vilniaus lietuviai, atgavę šv. Mikalojaus bažnyčioj savo kalbai teises, nenustojo toliau rūpintis lietuviais, juo labiau, kad pačiame Vilniuj ėmė didėti ne tik lietuvių inteligentų, bet ir šiaip jau lietuvių skaičius ir kad pasirodė visiškai per maža vienos šv. Mikalojaus bažnyčios. Dabar jau lietuviams buvo lengviau kovoti, kadangi turėjo spaudą ir organizacijas.

1904 m. įsikuria pirmoji ir vienintelė legali visoj Lietuvoj Vilniaus Lietuvių Savitarpės Pašalpos Draugija. Jai, kaip organizacijai, daugiausia teko rūpintis lietuvių katalikų reikalais, būtent, ji turėjo padėti lietuviams išsirūpinti bažnyčiose lietuvių kalba pamaldas. Tuo tikslu Vilniaus Lietuvių Savitarpės Pašalpos Draugija nutarė 1905 m. gegužės mėn. 2(15) d. įteikti vyskupui Roppui memorijalą, kuriame reikalavo, kad 1) visose parapijose, kuriose lietuviai sudaro daugumą, būtų įvesta bažnyčiose lietuvių kalba pamaldos, 2) parapijose, kuriose lietuviai kad ir mažumą sudaro, būtų šventadieniais sakomi lietuvių kalba pamokslai ir laikomos pamaldos, 3) visose Vilniaus diecezijoj esančiose pradinėse mokyklose ir gimnazijose, kuriose dėstoma katalikams tikyba, būtų dėstoma lietuvių kalba. Todėl reikia, kad būtų 4) Dvasinėj Vilniaus diecezijos seminarijoj dėstoma lietuvių kalba, 5) lietuviškosna parapijosna skiriami lietuviai kunigai, 6) Vilniaus bažnyčiose įvesta šv. Evangelijos skaitymas su trumpu lietuvių kalba pamokslu, panašiai kaip yra įvesta šv. Mikalojaus bažnyčioje šv. Evangelijos skaitymas su trumpu lenkišku pamokslu, 7) leisti visose Vilniaus Bažnyčiose, nesant ten pamaldų, giedoti lietuviškai, 8) kai gegužės mėnesį prasideda lietuvių Kalvarijos lankymas, sakomi maldininkams Kalvarijos ir Aušros Vartų bažnyčiose pamokslai ir laikomos pamaldos lietuvių kalba, 9) be to, prašome, kad Jūsų Eksc. sutiktų įkurti prie šv. Mikalojaus bažnyčios parapinę mokyklėlę, 10) visosna ligoninėsna skiriami kunigai, moką lietuvių kalbą, 11) šv. Mikalojaus bažnyčiai suteiktos parapijos teisės ir 12) tie visi mūsų prašymo punktai, kuriuos patenkinsite, paskelbti visose iš sakyklų Vilniaus diecezijos parapijų bažnyčiose.

Žinoma, šis memorijalas liko be atsakymo, vadinasi, nieko negelbėjo. Vilniaus Lietuvių Savitarpės Pašalpos Draugija nenusiminė ir nutarė siųsti pas vyskupą delegaciją, kuri prašė įvesti Vilniaus bažnyčiosna lietuvių kalba pamokslus ir seminarijon lietuvių kalbą. Delegaciją vyskupas maloniai priėmė, pažadėjo įvesti lietuvių kalbą seminarijon ir patenkinti jų prašymą. Prižadėti prižadėjo, bet tą dalyką toliau bagatelizavo. Vėl lietuviai tuo dalyku susirūpino. Šnipiškių priemiesčio gyventojai lietuviai parašė vyskupui prašymą, kuriame prašė įvesti šv. Rapolo bažnyčion lietuvių kalba pamaldas, surinko per 300 parašų. Buvo išrinkę delegaciją iš trijų asmenų: P. Liandsbergio, Ant. Smetonos ir Em. Vileišienės; ji ir aplankė vyskupą 1905 m. su prašymu.

Delegacija savo pasikalbėjimą paskelbė „Lietuvos Ūkininko" 1906 m. 8 Nr.; jį čia pacituosime:

— Aš pats be jokių prašymų įvedu lietuvių kalba pamokslus bažnyčiosna, — sako vyskupas, — jei yra šioks toks reikalas. Neskriaudžiu jokios tautos, stengiuos visuomet būti visiems teisingas.

— Mes tikime, — atsakė delegacija, — kad ganytojas ir dabar, vaduodamasis teisybe, teisingai padarysite, patenkindamas žmonių prašymą ir įvesite lietuvių kalba pamaldas šv. Rapolo bažnyčion.

— Visų pirma turiu ištirti, ar tai reikalinga padaryti.

— Kad iš tikrųjų reikalinga, tai liudija trys arkušai parašų, kuriuos parapijiečiai surinko. Prie kiekvieno juk parašo pažymėta, kur gyvena ir bus lengva ganytojui tame dalyke susivokti, jei netikite. Prie to turime pridurti, kad dar daugelio Šnipiškių lietuvių parašų čia nėra.

— Iš kur aš paimsiu kunigą, kuris mokėtų lietuviškai. Juk sunku priversti žmogų mokytis lietuviškai, jei jis nenori.

— Mūsų išmanymu, pakanka lietuvių kunigų, kurie išsiųsti į tokias parapijas, kur žmonės jau lietuviškai nebekalba. Antra, šv. Rapolo bažnyčios kun. Kurilavičius, jis lietuvis ir gerai lietuvių kalbos moka ir tuo būdu jokių sunkumų nebus patenkinti žmonių prašymą.

— Taip, tai taip, bet nelabai malonu įvesti bažnyčiosna naują kalbą, kai visuomenė tyli ir ramiai laikosi, o įvedus gali kilti įvairių nesusipratimų ir nesantaikų. Manau, kad reikia duoti lietuviams kuri kita bažnyčia.

— Žmonės, ypač šiais laikais, atjaučia jiems daromas skriaudas, šaukiasi teisybės, lygybės ir neduodant lietuvių kalbai lygių teisių, kaip tik gali tada kilti bažnyčiose neramumai ir sumišimai. Kyla sumišimai kaip tik ten, kur lietuviai neranda teisybės. Neramumai kyla ten, kur viena kuri nors kalba skriaudžiama, pav., Eišiškės, kur lietuvių kalba neįvedama bažnyčion. Šv. Mikalojaus bažnyčioj karts nuo karto yra sakomi lenkų kalba pamokslai ir lietuviai nekelia jokio triukšmo. Argi jau lenkai kels triukšmą, jei lietuvių kalba bus pamaldos. Argi, pav., Petrapily, Rygoj, Liepojoj žmonės kelia triukšmą, kur pamokslai sakomi net trimis kalbomis (lietuvių, lenkų ir vokiečių)? Dėl Ganytojo pasiūlymo duoti lietuvių žinion kurią nors Vilniaus bažnyčią, mūsų išmanymu, negalėtų lietuviai tinkamai naudotis. Sakysime, kad būtų duota lietuviams Misionierių bažnyčia, tai lietuviams, kurie gyvena Antakalny ar Šnipiškėse dar būtų sunkiau vaikščioti, negu šv. Mikalojaus bažnyčion.

— Turiu pareikšti jums, kad provincijos bažnyčiose lietuviai pavartojo savo kalbą, kaip priemonę kiršinti vieną prieš kitą tautą. Tai žinomi man Vilniaus gubr. atsitikimai. Taigi,

kaip matote, reikia įvesti naują kalbą bažnyčiosna labai atsargiai, pirmiau reikia ištirti ar iš tikrųjų ten reikalinga.

— Atsiprašome, mums irgi žinomi atsitikimai, kur žmonės, kurie nenorėjo įleisti lietuvių kalbos bažnyčiosna, tą padarė. Šv. Mikalojaus bažnyčioj, kur jau nuo senai įvesta lietuvių pamaldos, niekados nebuvo nuskriausta jokia tauta.

— Kodėl jūs taip peršate savo kalbą ir tai Vilniaus gubernijoj? Čia juk mažiausia yra tokių, kurie lietuviškai kalba.

— Visuomet tokių yra daugiau, negu lenkiškai kalbančių, — pertraukė delegacija.

— Abejoju, kad miestuose, ypač Vilniuj, lietuviai daugumą sudarytų, — juokdamasis tarė vyskupas.

— Mes to netvirtiname, o kalbame apie visą Vilniaus guberniją. Savo tvirtinimą galime remti 1897 m. visų gyventojų surašymu. Bet ką tai reiškia, kad miestuose lietuvių yra mažuma? Liepojuj, kur vokiečių susirenka vos 50 žmonių, pamokslai kas septinta diena sakomi vokiškai. Lietuvoj, kur daugumą sudaro lietuviai, pamokslai sakomi lenkiškai ir taip yra beveik visose Lietuvos bažnyčiose. Kodėl kitaip daroma lietuviams? Pagaliau nereikalaujame mes iš karto sulyginti lietuvių su lenkais, o prašome tik įvesti lietuvių kalba šv. Rapolo bažnyčion pamaldas. Čia juk nori ne kelios dešimtys, bet keli šimtai žmonių!

— Ko jūs karščiuojatės, — ramino vyskupas, — dvasinė vyriausybė stengiasi rūpintis Bažnyčios reikalais. Jūs norite iš karto gauti visko. Tai reikia daryti iš lengvo, pamažėli. Nuo Naujų Metų manau įvesti dvasinėn seminarijon lietuvių ir gudų kalbą. Ateis laikai, bus išspręsta kalbos klausimas bažnyčiose.

Delegacija nieko nepešusi išėjo. Pažadėjo delegacijos prašymus patenkinti, bet kai „ateis laikai".

Baigdami vyskupo Roppo gadynės trumpą apžvalgą, paminėsime parapijas, kuriose lietuviai buvo nuskriausti. Vilniaus apskr.: Nemenčino, Gervėčių, Sudervų, Dubingių, Videniškių, Kernavės; Trakų apskr.: Senųjų Trakų su Palūknių filija, Kazokiškių, Rudnios, Vievio, Rikantų filijos ir Nemaniūnų; Lydos apskr.: Benekainių, Eišiškių, Šalčinykų su Šalčinykėlių filija, Žirmūnų ir Užubalių; Ašmenos apskr.: Žiurponių, Kaulališkių, Geranainių, Subatnykų, Surviliškių, Ašmenos, Graužiškių, Trakų, Vyšniavo, Zabrezės, Gruzdavo-Oborsko, Vijos, Dūdų ir Lazdūnų. Šių parapijų lietuviams, prašantiems lietuvių kunigų, aiškindavosi vyskupas lietuvių kunigų stoka, bet iš tikrųjų visai kitaip buvo. Lietuviai kunigai buvo išsiųsti į lenkiškas ar gudiškas parapijas gudų lenkinti. Taip vyskupas Ropp išsiuntė kunigus į lenkiškas parapijas: V. Taškūną ir P. Čaglį, o į gudų parapijas: F. Butvydą, Bugenį, Buivį, Čeponą, Daukšą, Lajauską, M. Masiulį, J. Mironą, Miškinį, Mačulskį, Paukštį, Pakalnį, Ribikauską, N. Sabaliauską, Stanevičių, Stasionį, Umbrasą, Užumedską, Viskantą ir kitus. (1906 m. „Vilniaus Žinios" 76 Nr.).

Lietuviai katalikai žinojo tik pareigas ir įvairias bažnyčiai mežliavas, o teisių jokių neturėjo, negalėjo net laisvai Dievą garbinti gimtąja kalba.

Tad nieko nuostabaus, kad Didysis Lietuvių Seimas, įvykęs 1905 m. gruodžio mėn. Vilniuj, dalyvaujant iš visų Lietuvos kampų atstovams ir apsvarstęs tų laikų lietuviams daromas per bažnyčią skriaudas, priėmė tokią rezoliuciją: **„Kadangi Vilniaus Vyskupystėje lietuvių bažnyčiose yra vartojamos pamaldos lenkų kalba politišku tikslu, tai lietuvių susirinkimas** (supr. Didysis Vilniaus Seimas) **nutarė vienbalsiai išreikšti Vilniaus vyskupystėje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams geriausį linkėjimą pasisekimo kovoje su lenkomanų kunigija už teises lietuviškosios kalbos Lietuvos bažnyčiose ir papeikti šiandieninės bažnyčios tvarką Vilniaus vyskupystėje".**

V. «Teisybės» kelių ieškojimas.

Taip buvo lietuvių spirtasi prieš vyskupo Roppo pastangas lietuviams neduoti lietuvių pamaldų ir lietuvius nutautinti.

Pažiūrėkim, kaip lietuviai kovojo Vilniaus vyskupijos administratoriaus kun. Michalkevičiaus laikais.

1908 metais rusų valdžia, susiginčijusi su vyskupu Roppu, iškėlė jį iš Vilniaus. Išvažiuodamas, kaip „Viltis" 1908 metų praneša, pasakęs atsisveikinimo kalbą, kurioje norėjęs pateisinti visus savo darbus, padarytus Vilniuj. Kalbą pasakęs, apsipylęs ašaromis, o susirinkę bažnyčioje lenkai užgiedojo išleistuvėms lenkų tautos himną: „Jeszcze Polska nie zginęła".

Vyskupo Roppo vieton buvo paskirtas 1908 metais rugsėjo mėnesį Minsko dekanas **kun. Kazimieras Michalkevičius,** kuris ir tebėra šiandien Vilniaus arkivyskupo pavaduotojas.

Atvykęs naujas vyskupijos administratorius pirmiausiai paskelbė spaudoj, kad vaduosis vien tik religiniais šio krašto reikalais. Sužavėjo daugelį lietuvių, kurie buvo patikėję gražiais jo žodžiais. Rodėsi jiems, kad, nežiūrint į pirmtakūnų antilietuvišką darbuotę, jis, kaip aukščiausias mūsų krašto katalikų piemuo, tikrai neskriaus ir lietuvių, kurie yra tokie patys katalikai, kaip ir lenkai, ir gimtajai mūsų kalbai bažnyčiose suteiks pilietiškas teises.

Žinodamas, kad lietuviai yra skriaudžiami, pasikvietė kun. Michalkevičius lietuvį kun. Kuktą ir įsakė paskelbti lietuvių spaudoj, kad naujas vyskupijos valdytojas, norėdamas susivokti, kur reikalingos lietuvių kalba pamaldos, nori padaryti Vilniuj lietuvių surašymą. Tuo klausimu buvo įdėtas „Vilties" 118 Nr. kun. Kuktos straipsnis *„Vilniaus lietuvių sąrašas"*, kuriame tarp kita ko rašo:

„1908 metais spalių mėn. 12 (25) dieną visų Vilniaus bažnyčių klebonai vyriausybės įsakyti paskelbė, kad per tris ateinančius sekmadienius, t. y., spalių 19, 26 ir lapkričio mėn. 2 dieną (s. st.) prasidėsią visose Vilniaus bažnyčiose 9 val. ryto lietuvių mišios, o po mišių bus lietuvių pamokslai Katedroj, šv. Mikalojaus ir visose parapijų bažnyčiose. Trečiam sekmadienį, t. y., lapkričio mėn. 2 dieną (s. st.) po pamokslo pats pamokslininkas surašinėsiąs zakristijoj klausytojus, kurie nori lietuvių pamokslų klausyti, pažymėdamas kiekvieno ne tik vardą ir pavardę, bet taip pat jo šeimyną, amžių ir adresą. Užrašinėjant bus kalbama lietuviškai. Surašinėsią visose bažnyčiose tuo pačiu metu, kad galima būtų bent apgraibomis susekti lietuvių skaičius ir tuo būdu nuspręsti, kaip ir kuriose Vilniaus bažnyčiose vartoti lietuvių kalbą.

Sakyti pamokslus buvo paskirti šie kunigai šiose bažnyčiose: Katedroj — Brazys, šv. Jono bažnyčioj — Januševičius, Dominykonų — Račkauskas lenkas, Aušros Vartų — Abaravičius, šv. Jokūbo — Legus, šv. Rapolo — Vaitiekūnas, Bernardinų — Labokas, Visų Šventų — P. Kraujalis, šv. Petro ir Povilo — Maliukevičius, šv. Mikalojaus — Kukta".

Paskui betgi suskirstymas truputį pasikeitė, būtent, Bernardinų bažnyčioj pamokslą sakė kun. Kukta, šv. Mikalojaus — kun. J. Tumas.

Buvo tai pirmutinis naujojo administratoriaus kun. Michalkevičiaus žingsnis.

Daugumas betgi Vilniaus lietuvių nebuvo patenkinti ta būsima lietuvių „statistika" ir iš jos nieko gera, žinoma, nelaukė, juo labiau, kad administratorius visai nekreipė dėmesio į tai, kad daugumas lietuvių buvo tarnai, darbininkai, kurie jokiu būdu nebegalėjo anksti rytą ateiti bažnyčion. Antra vertus, daugumas tarnavo pas lenkus, kurie, žinoma, trukdė daryti tą lietuvių surašymą. Be to, lietuviai žinojo, kad užsirašys tik tie, kurie savistoviai gyvena ir kurie sekmadieniais turi laisvo laiko.

Spalių mėn. 19 d., nežiūrint ankstaus meto (9 v. ryto), susirinko, kaip „Viltis" 123 Nr. rašo, apie **2.600** lietuvių klausyti gimtąja kalba pamokslų. Atskiromis bažnyčiomis buvę klausytojų: Katedros bažnyčioj apie 600 žmonių, Aušros Vartų — 600, šv. Jokūbo — 400, Bernardinų — 200, šv. Petro ir Povilo — 150, Dominykonų — 130, šv. Jono — 70.

Šis lietuvių susirašymas praėjo ramiai, be jokių didesnių susirėmimų. Kun. administratorius laiku įspėjo klebonus, kad, jei kas atsitiksią, jie turėsią atsakyti. Kunigai, kurie turėjo sakyti lietuviškus pamokslus, jau išvakarėse gavo anoniminių laiškų; jų autoriai protestavo prieš lietuvių pamokslus ir draudė kunigams juos sakyti, priešingai, juos išvysią iš bažnyčių.

Šv. Petro bažnyčioje buvę girdėti davatkų šūkavimai: „nereikia mums „pagoniškos kalbos". Lietuvių bent pusė, kaip

„Viltis" 123 Nr. pastebi, neatėjusi bažnyčion, bijodama riaušių ir kad neįtrauktų į „litvomanų" sąrašą, dėl ko galėsią ne tik vietos nustoti, bet galėsią būti net iš Vilniaus ištremti. Šv. Jono bažnyčioj „darbavosi" pralotas Hanusovič, vaikydamas klausytojus nuo klausyklos, o jam padėjusios davatkos. Šv. Rapolo bažnyčioj, besakant kun. Vaitiekūnui pamokslą, ėmusios lenkės giedoti lenkiškai, bet kunigas, bijodamas iš kun. Michalkevičiaus bausmių, nuraminęs. Dominykonų bažnyčioj sakė pamokslą kun. Račkovski, labai blogai kalbąs lietuviškai. Per pamokslą išdėstė savo pažiūras į lietuvių pamaldų reikalingumą, išgyrė lenkų kalbą, nupeikė lietuvių kalbą ir lietuvius, kad, girdi, jie ardą vienybę lenkų su lietuviais. Jei klausytojai suprantate lenkiškai, — sakęs kun. Račkauskas, — tai kam bereikalingi lietuvių pamokslai? — Lietuviai betgi ramiai išklausė ir tokio pamokslo.

Spalių mėn. 26 d. klausytojų buvę arti **3.600**, vadinasi, visa tūkstantimi padidėję.

Baigdami kalbėti apie surašymą, nebegalime nepaminėti kilusio skandalo ir triukšmo. Visų Šventų bažnyčioj vos pradėjus kun. P. Kraujaliui sakyti pamokslą, dideliu klyksmu buvo perspėtas, kad liautųsi sakyti. Kilo didžiausias triukšmas. Atvyko net pats administratorius ir norėdamas nuraminti, pats ėmė sakyti lietuvių pamokslą ir peikti lenkų žygį. Prasidėjus minėtoj bažnyčioj surašymui, atsistoję prie durų endekai kunigai įvairiai atkalbinėjo rašytis lietuviais.

Nežiūrint visų triukšmų, užsipuolimų ir niekinimų, 1908 m. lapkričio 2 dieną įsirašė Vilniuj lietuviais **2.250** žmonių („Viltis", 1908 m. 132 Nr.).

Tame skaičiuje įsirašiusių **Katedroj — 516, Šv. Mikalojaus — 381, Visų Šventų — 332, Aušros Vartų — 317, šv. Jokūbo — 271, šv. Rapolo — 184, šv. Petro ir Povilo — 120, Bernardinų — 70, šv. Jono — 25, o Dominykonų bažnyčioj suvedžiojo lietuvius kun. Račkovski, sakydamas: ateikit kitą dieną, nes šiandien neturįs laiko, o jau paskui buvo praėjęs terminas ir nebuvo nei vienas užrašytas.**

Pasibaigus lietuvių surašymui ir sužinojęs rezultatus, kun. Michalkevičius žadėjo įvesti lietuvių kalbą dviejosna trijosna bažnyčiosna, jei kantriai palauksią.

Tuo administratoriaus darbas nesibaigė. 1908 m. lapkričio mėn. 29 d. sušaukė savo butan Trakų apskrities šlėktas ir kunigus tos apskrities lenkų ir lietuvių reikalais tartis apskritai. Po ilgų ginčų ir derybų buvo sudaryta mišri komisija iš kunigų Petrulio ir Racevičiaus ir šlėktų Sobolevskio ir Malevskio.

Toji komisija po dviejų savaičių išdirbo surašymui lietuvių ir lenkų katalikų įstatus ir įteikė administratoriui, be to, nutarta buvo rinkti ir daugiau komisijų.

Pradžioj 1909 metų administratorius pasikvietė lenkus ir lietuvius Vilniaus kunigus **„ištirti lenkų ir lietuvių skandalų priežasčių ir paieškoti kelių jiems pašalinti“.** Bendrame susirinkime kun. Michalkevičius stačiai pripažino, kad ligi šiol lietuviai buvo skriaudžiami. Norėdamas duoti lietuviams satisfakciją ir pašalinti bažnyčiose muštynes, įsakė, **kad mišriose parapijose kunigai mokėtų abi kalbas, abiem kalbom būtų mokomi žmonės tikybos ir sakomi pamokslai, o dėl giedojimų buvo diplomatiškai administratoriaus pareikštas noras apsaugoti mažumos teises.** Buvo išrinkta komisija, kurion pateko lietuviai kun. Kukta, Visų Šventų klebonas, kun. Petrulis, Marcinkonių klebonas, ir du lenkai kunigai: Jasienski ir Songin; pirmininku paskyrė dvasinė vyriausybė kun. pral. Kurčevskį.

Tas administratoriaus triūsas nelabai patiko lietuviams, kadangi buvo jau praėję beveik keturi mėnesiai nuo Vilniaus lietuvių surašymo, bet lietuviams pamaldų nedavė. Ši komisija savo tikslo nepasiekė. Jos sumanytojas, matomai, pamiršo savo pažadus ir pasirodė visoj nuogumoj, nueidamas savo pirmtakūnų pėdomis ir plėsdamas endekų partijos įtaką lietuvių parapijoms. Visas jo veikimas perėjo provincijon. Provincijoj komedija virto tragedija.

Tiek lietuviai, tiek lenkai suprato ir žinojo, kad visas ligšiolinis administratoriaus kun. Michalkevičiaus darbas jokių atmainų gyveniman neįneš. Endekai jautė, kad juos kovoje su lietuviais rems. Todėl nustatę Vilniuj savo žygių planą ėmė provincijoj gyveniman vykdyti. Pirmiausia puolė **Švenčionis.** Apskundė administratoriui tenykščius lietuvius kunigus Burbą, Paulavičių ir Paplauską. Jis, kaip komisijų mėgėjas, paskyrė tam dalykui ištirti komisiją; ši prisaikinusi Švenčionių lietuvius, kurie skundą buvo pasirašę, ėmė tardyti. Betardant paaiškėjo, kad tą daryti juos vertęs įtakingas ir žymus Švenčionyse asmuo. Skunde pažymėta, kad Švenčionių parapijoj esąs daugumas lenkų, bet komisija tada rado jų vos ketvirtadalį. Bet administratorius iškėlė minėtus kunigus lietuvius. Ir vėl lietuviams grįžo vyskupo Roppo gadynė.

1909 metais vasario mėn. 18 ir 19 d. buvo visuotinis Vilniaus vyskupijos kunigų susirinkimas, kuriame dešinioji administratoriaus ranka stačiai pareiškė: **„jei norime, kad bažnyčiose būtų ramu, reikia vieni remti ir glostyti, kiti bausti“** („Litwa“ 1909 m.). Tame susirinkime buvo anų komisijų patvirtinti nutarimai, kad mišriose parapijose būtų ir lietuvių pamaldos.

Parvažiavę namo lietuviai kunigai ėmė vykdyti gyveniman nutarimus, o šovinistai, pasinaudodami **Eišiškių, Kernavės, Rodunės, Vileikos** žmonių tamsumu, pašalino lietuvių pamaldas, Rodunės dekanato visus lietuvius užrašė lenkais. Taip buvo Rodunėj, taip pat buvo ir Eišiškėse, Nočioj, Butrimonyse ir kitur.

Dabar pasižiūrėkime, kaip vedama kun. Michalkevičiaus politika virto Jonišky tragedija.

Joniškio parapijoj tuo metu buvo 4506 katalikai, jų tarpe 2500 lietuvių; lietuviai turėjo pamaldas, kas, žinoma, labai nepatiko dvarininkui Zajančkauskui ir jo šeimynai. Ėmė galvoti kaip nors lietuvių pamaldas panaikinti.

1910 m. vasario 14 dieną, kada buvo lietuvių pamaldos, jie ėmė kelti triukšmą ir klyksmą ir privertė kunigą nutraukti pamaldas ir nueiti nuo altoriaus; kitą sekmadienį vėl tas pats ir dar smarkiai buvo apdaužyta lietuvių giesmininkė. Kovo 3 dieną buvo smarkiai apdaužyti keli lietuviai. Į tą dalyką įsimaišė ir kun. Michalkevičius. Sušaukė parapijiečius ir ėmė klausinėti, kas nori lietuvių pamaldų. Įbauginti dvarininko ir jo tarnų, lietuviai nebedrįso parodyti savo norų. Neatsiradus norinčių, lietuvių pamaldos buvo panaikintos, o palikta tik vienas pamokslas, sakomas 10 val. rytą.

Į tas muštynes įsimaišė ir rusų valdžia ir patraukė smurtininkus, dvarininką Zajančkauską ir jo tarnus teismo atsakomybėn. Tai buvo didžiausia byla, apie ją kalbėjo ir rašė ne tik lietuvių ir lenkų spauda, rašė rusų ir žydų. Liudytojais buvo tarp kitų ir kun. Michalkevičius. Lietuviai, nerasdami teisybės Kūrijoj, ją rado nors teisme. Vilniaus teismas buvo gana smarkus. Dvarininkas Zajančkauskas buvo nuteistas metams kalėjimo, užvaizda 8 mėnesiams ir kiti šeši smurtininkai po 6 mėnesius.

Endekų spauda pastatė juos „kankiniais" už katalikybę, dėjo fotografijas ir t. t., žodžiu, biznis buvo geras.

Rodunės parapijoj iš 9842 katalikų buvo lygiai 5000 lietuvių, kurie neturėjo jokių iki 1911 m. rugpiūčio 7 d. pamaldų. Šiuo metu įvedė klebonas lietuvių pamokslą, prieš ką lenkininkai pakėlė triukšmą, kelis lietuvius apkūlė ir privertė sulaikyti lietuvių pamokslą. Kas sekmadienis tie gaujininkai triukšmavo. Taip buvo rugpiūčio 11 dieną, taip buvo ir rugsėjo 8 dieną, kada čia per atlaidus norėjo kunigas sakyti lietuviams pamokslą. Triukšmininkai nuolat kurstydavo žmones. Toji banga pamokė **Nočią.** 1911 m. lapkričio m. nedavė kun. Tijūnaičiui sakyti lietuviams pamokslą. Juo toliau, juo labiau tie triukšmininkai darėsi drąsesni. 1911 m. per Kalėdas Eišiškių vikarą kun. Gumbaragį ištraukė tie triukšmadariai net iš sakyklos ir privertė bėgti zokristijon.

Kūrija visai nekreipė dėmesio, todėl pristigę kantrybės Rodunės ir Nočios lietuviai siuntė šv. Tėvui tokį prašymą:

„Šventas Tėve!

Mes, žemiau pasirašę Vilniaus vyskupijos, Lydos apskrities, Nočios ir Rodunės parapijų katalikai, siunčiame Tau nuolankiausį prašymą.

Pernai metais iš Rodunės parapijos lietuvių kalba buvo muštynėmis išvaryta. Ir paskui, kai tik kunigas mėgindavo paskaityti evangeliją ir pasakyti lietuvišką pamokslą, lenkininkai visados rėksmu trukdydavo. Jau antri metai nebegirdime Dievo žodžio gimtąja kalba. Nuskriausti kreipiamės į Jo Ekscelenciją Vyskupijos Valdytoją, kunigą K. Michalkevičių, kad jis nuramintų lenkus kurstytojus, kurie nepadoriai elgiasi bažnyčioje ir kad vėl lieptų sakyti pamokslus greta su lenkų kalba ir lietuviškai, nes daugelis lenkiškai nesupranta, daugumas gi namie lietuviškai tebekalba. Mūsų prašymas nebuvo išklausytas. Išvarius pernai metais lietuvių kalbą iš Rodunės bažnyčios, šiemet tas pats daroma ir Nočioj. Tam tyčia sudaryta triukšmadarių gauja kas šventadienis rėksmais trukdo lietuvių evangeliją ir pamokslus ir tuo būdu juokais verčia Dievo žodžio skelbimą. Štai netaip seniai kreipėmės į Vyskupijos Valdytoją, bet ligi šiol triukšmadariai netik nesuvaldyti, bet ir nepagrasyti. Tiesa, Nočios ir Rodunės byloms tyrinėti buvo skiriamas vietinis dekanas kun. Gintautas, bet jis lenkas ir lietuvių neatjaučia. Jo paties parapijoj Eišiškėse yra daugiau kaip tūkstantis*) lietuvių ir jiems nesakoma nei pamokslų, nei skaitoma evangelija. Taigi ir jo tardymai baigiasi visuomet lietuvių skriaudomis. Per aštuonerius jo dekanavimo metus Rodunės dekanate lietuvių kalba pašalinta iš Rodunės, Nočios, Butrimonių, Verenavos ir Asavos bažnyčių, kunigai gi, kurie mėgino skelbti Dievo žodį šiose parapijose ir lietuviškai, buvo iškelti. Kadangi dvasinė Vilniaus vyriausybė nesirūpina, kad mus mokytų tikybos gimtąja kalba, kreipiamės į Jūsų Šventenybę, nuolankiausiai prašydami, kad lieptumei ištirti mūsų padėtį bet kurios tautos tardytojui, tik ne lenkui, ir padaryti teisingą tvarką mūsų bažnyčiose" — tai tiek Nočios ir Rodunės lietuviai pasakė popiežiui savo prašyme apie savo padėtį.

Be to, reikia dar paminėti, kad, nutarus įvesti pusiau pamaldas, mišriose bažnyčiose, to nepadaryta.

a) Vilniaus diecezijos lietuviškose parapijose buvo kunigai, nemoką lietuviškai: Malėtuos, Druskininkuos, Eišiškėse, Šalčinykuos, Žylelėj, Švenčionyse, Kernavėj; b) šešiolikoj Vilniaus bažnyčių klebonai nesuprato lietuviškai, nežiūrint, kad administratorius žadėjo įvesti lietuviškus pamokslus ir skirti mišriosna parapijosna kunigus, kurie moka abi kalbas; c) grynai lietuviškose parapijose, kur kunigas ir moka lietuviškai, bet lietuvių kalbai bažnyčioj teisių nepripažinta: kun. Šimeliūnas Poriečiuj (Porzecze), kun. V. Kochanski — Rodunėj, kun. Dzievulski — Kamajuos; d) lietuviai kunigai išsiųsti buvo guduosna lenkint jų: kun. N. Vaišutis — Glembokan, kun. P. Kraujalis —

*) Eišiškės parapijoj buvo 9630 katalikų, jų tarpe 1500 lietuvių. „Litwa" 1909 m. 10 Nr.

Pastavuosin, kun. J. Paplauskas — Kašubinčiuosna, kun. Jankevičius — Trakeliuosna, J. Murnikas — Gudagojun, A. Gedgaudas — Vyšnevon, St. Brazauskas — Mikališkėn; e) Vilniaus vyskupijoj žymi lietuvių dalis neturėjo pamaldų: Druskinykuose, Armonišky, Benekainiuose, Butrimonyse (Lydos apskr.), Dysnoj, Prozorokuos, Karvėj, Ožioj, Žirmūnuos, Zabločy, Varenave, Asavoj, Šalčinykuos, Kamajuos, Lintupy, Kliuščionyse, Palūknėj, Vievy, Kozatiškiuos, Sužėnuos, Maišiogaloj, Kernavėj, Gervėčiuos, Lazdūnuos, Surviliškėj, Paberžėj (Pobrodzie); f) žymiai lietuvių daugumai nedavė pamaldų: Rodunėj, Nočioj, Strūnaity, Žasliuos, Jonišky, Dieveniškėj, Butrimonyse ir kitur.

Ne ko kito, kaip tik kun. Michalkevičiaus laikais priversti buvo 70 lietuvių kunigų įteikti popiežiui Piui X memorialą, kuris, pasak kun. Prapuolenio, esąs pirmas katalikų gyvenime. Ten išdėstytos visos lietuviams daromos skriaudos nuo krikščionybės įvedimo Lietuvon iki 1912 metų. Juo mums daug teko naudotis rašant rašinį.

VI. Didžiojo karo metu.

Taip ėjo lietuvių pastangos iki Didžiojo karo atgauti savo kalbai Vilniaus vyskupijos bažnyčiose pilietines teises, jo lenkininkų pastangos tas teises sumindžioti ir lietuvius nutautinti.

Užėjęs Didysis karas tas kovas buvo sutrukdęs. Lietuvių kultūrinis gyvenimas staiga apmirė, daugybė gražiausio Lietuvos jaunimo nuėjo karan, daug sveikiausių vyrų prarijo karas, daugybė šeimynų paliko be tėvų, brolių, globėjų, maitintojų. Visame krašte buvo tik verksmai ir liejos graudžios ašaros. Visas gyvenimas tiek pačiam Vilniuj, tiek provincijoj bematant apmirė.

Rusų valdžia, be jokio ypatingo reikalo, uždarė beveik visas lietuvių įstaigas, sustabdė laikraščius, suardė ramių draugijų turtą. Lietuva tartum apmirė ar grįžo į senąją spaudos draudimo gadynę. Prasidėjo šviesuomenės emigracija. Lietuva aptuštėjo, lietuviai tartum suskilo ir sumenkėjo. Maža liko Lietuvoj, ypač Vilniuj, tokių žmonių, kurie Lietuvą vokiečiams užgrobus galėjo ginti mūsų žmones, visos tautos ir šalies reikalus.

Vokiečiai, įsiveržę Lietuvon, ėmė valdyti šalį be galo žiauriai ir nė kiek neatsižvelgdami į žmonių reikalus. Kokios dar buvo išlikusios lietuvių draugijos, įstaigos ir tos vokiečių iš pradžių buvo uždraustos. Lietuvą užgulė naujos nelaimės, vargai, nauja, dar iki šiol negirdėta, priespauda. Žmonėms nebuvo kur pasiskųsti, nebuvo nei kas juos užstoja.

Bet šią sunkią ir pavojingą Lietuvai valandą atsirado nors ir maža saujelė Lietuvoj pasilikusių šviesių vyrų, kurie puolė gelbėti Lietuvą ir lietuvių tautą ginti ir gelbėti nuo galutinos pražūties. Jie jau pačioj pradžioj Didžiojo karo, būtent, 1914 metais lapkričio mėnesį 21 dieną įkūrė Lietuvių Draugiją dėl karo nukentėjusiems šelpti, kuri ir iki šiol tebegyvuoja, tik 1926 m. gruodžio mėn. 31 d., Lenkijos valdžiai reikalaujant, pakeisti įstatai ir dabar vadinasi Vilniaus Lietuvių Labdarybės Draugija.

Lietuvių Draugija dėl karo nukentėjusiems šelpti pradėjo globoti pabėgėlius lietuvius, teikti jiems materialę pagalbą, o paskui panorėjo tinkamai aprūpinti jų ir sielos reikalus, juo labiau, kad tie pabėgėliai visiškai nemokėjo ir nesuprato lenkiškai. Padaugėjus bent keliais tūkstančiais lietuvių pabėgėlių, Vilniuje pasidarė be galo ankšta šv. Mikalojaus bažnytėlėj. Vadinasi, reikalinga buvo išrūpinti lietuviams bažnyčią, kurioje tie pabėgėliai galėtų nors lietuvių pamaldų pasiklausyti. Daug kartų teko lietuviams inteligentams bėgioti ir klabenti Vyskupijos valdytojo duris, ir tik po didelių vargų ir rūpesčių buvo duota mažytė Bonifratų bažnytėlė, kuri pilna būdavo prisirinkus lietuvių moksleivių, o pabėgėliai vistiek buvo be lietuvių pamaldų.

Tą turėdama galvoje, Lietuvių Draugija dėl karo nukentėjusiems šelpti ėmėsi klabenti vyskupijos administratoriaus kun. K. Michalkevičiaus duris, kad duotų lietuviams pamaldų su pamokslais bent dviejose kitose bažnyčiose. Tuo tikslu jinai įgaliojo savo narį kun. kan. K. Olšauskį. Kun. administratorius po ilgų svyravimų sutiko paskirti lietuviams šv. Petro bažnyčioje vieną valandą ir tai anksti rytą, pusiau 9 val.; giedoti lietuviams neleista, bet ir tai, kas jiems buvo gauta, ramino jų nuvargintą sielą. Tai buvo 1915 metais.

Atėjo gavėnia. Visa katalikų Bažnyčia tuo metu ruošiasi prie Velykų. Gavėnios laikas — tai velykinės išpažinties laikas. Kad žmonės galėtų geriau prisiruošti prie išpažinties ir Velykų, yra paprastai laikomos rekolekcijos. Kun. K. Olšauskis, Lietuvių Draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti įgaliotas, ėmėsi rūpintis laikyti rekolekcijas ir lietuviams pabėgėliams. Tuo tikslu jisai kreipėsi į Vilniaus vyskupijos administratorių kun. K. Michalkevičių, prašydamas, kad leistų lietuviams moksleiviams rekolekcijas Dominykonų bažnyčioje ir iš viso lietuviams pabėgėliams šv. Petro bažnyčioje, nes lietuvių pabėgėlių prieglaudų daugiausia buvo Antakalnėje. Vyskupijos administratorius Dominykonų bažnyčioje rekolekcijos iškart neleido, o dėl šv. Petro bažnyčios liepė kreiptis į jos kleboną. Kun. Olšauskis įgaliojo tartis su šv. Petro bažnyčios klebonu kun. Palubinskį, Mariampolės gimnazijos kapelioną. Klebonas pats neleido, bet buvo apsiėmęs pasitarti su kun. Michalkevičium, o pasikalbėjimo rezultatus pranešti telefonu. Nesulaukęs

to žadėto atsakymo, pats kun. Olšauskis kreipėsi į vyskupijos valdytoją telefonu, klausdamas ar leistos lietuviams rekolekcijos didžiosios savaitės pradžioje. Administratorius atsakė, kad didžiąją savaitę rekolekcijų leisti negalįs, bet pažiūrėsiąs po Velykų. Lietuviai betgi greit suprato kun. Michalkevičiaus diplomatiją, ir Lietuvių Draugija mušė telegramą Mohilevo arkivyskupijos valdytojui vyskupui Ciepliakui, prašydama tinkamai paveikti Vilniaus vyskupijos valdytoją, kad leistų lietuviams rekolekcijas. Iš ten buvo gautas taip pat nepalankus lietuviams atsakymas, ir jie paliko be rekolekcijų.

Iš to matyt, kaip Vilniaus vyskupijoje „rūpintasi" lietuvių katalikų reikalais. Bet ir to negana, prasidėjo represijos. Kun. Olšauskiui atėmė teisę laikyti Vilniaus vyskupijos bažnyčiose mišias, sakyti pamokslus, klausyti išpažinties. Tos teisės buvo grąžintos jam tik prieš Sekmines. Žinoma, toks lietuvių užgavimas sukėlė lietuviuose prieš kun. Michalkevičiaus varomą politiką protestus. Ant. Smetona, dab. Lietuvos Respublikos prezidentas, 1915 metais „Vaire" 12 Nr. stačiai rašo: „Metas apvalyti Augijaus gurbai, visoko prisikrėtę, metas išvilkti aikštėn ant tyro pavasario oro ta tvankioji slėptininių galybių pajėga, kuri kerštu užkrėtė lietuvių lenkų santykius Lietuvoje".

Kun. Michalkevičius savo dirbo. Vieną dieną prižadėdavo įvesti lietuvių pamaldas bažnyčiosna ir kartais ir įvesdavo, bet vėl atimdavo ir lietuvių kalbą iš bažnyčios išmesdavo. Kaip pavyzdį imkime kad ir šv. Jokūbo bažnyčią.

1915 metais gegužės mėn. 17 dieną, t. y., per Sekmines, kun. Michalkevičius įvedė lietuviams pabėgėliams pamaldas pusiau devintą valandą. Atėjęs nemažas lietuvių pabėgėlių būrys šv. Jokūbo bažnyčion, kaip L. Noreika rašo 1915 m „Vairo" 18 Nr., klausyti lietuvių pamaldų. Tuomet lenkai giedoję ražančių. Atėjus lietuvių pamaldų metui, jie nesustoję ir juo toliau, juo daugiau rėkę. Kun. klebonas Jasienski, nors ir buvęs bažnyčioje, bet jokių nedaręs žygių tildyti riaušininkams. Prasidėjo pamaldos, lietuviai užgiedojo „Pulkim ant kelių", o lenkai, lyg negirdėdami lietuvių giedant, toliau kaip tinkami giedojo. Taip praėjo visos mišios. Celebrantas kun. P. Kraujalis buvęs priverstas negiedoti lietuviams suplikacijų ir nesakyti pamokslo. Lietuviams besiskirstant, lenkininkai įvairiai juos plūdo ir koliojo.

Į tą dalyką įsimaišė ir administratorius kun. K. Michalkevičius ir nubaudė... lietuvius, atimdamas jiems du šventadieniu ir nukeldamas lietuvių pamaldas į gegužės mėn. 31 dieną. Tuo lietuviai, žinoma, nebuvo patenkinti ir reikalavo atitaisyti šią skriaudą bei nubausti riaušininkus.

Šv. Jokūbo bažnyčios atsitikimas buvo labai plačiai aprašytas rusų, lietuvių ir lenkų spaudoj, o kun. K. Michalkevičius atsiuntė raštą, rašytą gegužės mėn. 20 d. 2351 Nr.:

„Šv. Jokūbo bažnyčios klebonui kun. Stanislovui Jasienskiui.

Apsvarstęs aplinkybes, kurias Tamsta man pranešei raportu gegužės 20 dieną 534 Nr., „Viečern. Gaz." 955-me ir „Vilties" 100-me Nr. straipsniuose „Skandalas šv. Jokūbo bažnyčioje", pastebėjęs iš kai kieno pusės tendencinę provokaciją, iššaukusią Tamstai pavestoje parapijoje sumišimą, liepiu Tamstai nebevesti į šv. Jokūbo bažnyčią mano įsakytų lietuviams pabėgėliams pamaldų.

Vyskupijos valdytojas, Apašt. Protonotaras kun. Michalkiewicz, Sekretorius kun. Steckiewicz".

Taip buvo Vilniuj, tas pat buvo ir provincijoj. 1915 metais per Velykas smurtininkai pakėlė triukšmą Sumeliškių parapijos bažnyčioj. Šv. Jokūbo bažnyčios atbalsiai atsidūrė ir Rudziškėse, kur iki to laiko nebuvo jokių riaušių nei skandalų. Per Devintines lenkų sukvailinta minia ėmė kelti riaušes per lietuvių gegužines pamaldas, tada vyskupijos valdytojas ir čia lietuvius nubaudė, atimdamas iš jų jo paties duotas pamaldas.

Apskritai imant, per visą didžiojo karo metą Vilniaus vyskupijos valdytojas daugiau rūpinosi politika, rašė memorialus, įrodinėjo vokiečių okupacinei vyresnybei Vilniaus „lenkiškumą", remdamasis 1908 metų jo pravesta per bažnyčias lietuvių „statistika" ir t. t. Charakteringa betgi, — ir tatai reikia pabrėžti, — kad kun. Michalkevičius, kurs pats pasirašė lenkų memorialą, įteiktą 1917 m. gegužės mėn. 26 dieną vokiečių vyriausybei, nubaudė kunigus, kurie pasirašė lietuvių kontramemorialą, įteiktą 1917 m. liepos mėn. 10 dieną Vokietijos Kancleriui. Tie kunigai: Bakšys, Kukta, Stankevičius, Brazys ir Varnas buvo mėnesiui suspenduoti ir atleisti nuo vietų Vilniuj. Kas neturėjo iš ko gyventi, buvo pasiūlęs prieglaudą Gardino vienuolyne. Jie buvo kaltinami, kad „įžeidę ir papiktinę maldingo kataliko jausmus".

Nenorėdami toliau „įžeisti ir papiktinti maldingo kataliko jausmus", lietuviai 1917 metais rugsėjo mėn. 10 dieną pasiuntė per popiežiaus nuncijų, arkivyskupą Pacelli Miunchene raštą, kurio tekstas yra toks:

„Jo Šventenybei popiežiui Benediktui XV. Ryme, Vatikane.

Šventas Tėve!

Rusų vyriausybei Vilniaus vyskupą baroną Roppą išvarius į Rusijos gilumas, Vilniaus diecezija paliko be globėjo. Bet ir pirma ir vėliau lietuviai negalėjo gauti Vilniaus diecezijoje jiems prideramų teisių, kadangi aukštosios bažnytinės ierarchijos vietos, pradedant nuo vyskupo ir jo kapitulos, buvo išimtinai griežtų lenkininkų rankose, kurie stengėsi išlaikyti ir išplatinti bažnyčiose lenkų kalbą ir lenkų idėjas, o lietuvių kalbą, kur tik

galima, pašalinti ir užslopinti. Kai atgimę lietuviai mėgino apsiginti nuo gimtosios jų kalbos slopinimo ir pasipriešino savo tėvynėje jų teisių siaurinimui, bažnyčios pavirto ginčų ir nesutikimų vieta, o Bažnyčios vyriausybė rėmė savo globiama ranka lenkų pretenzijas.

Tačiau didysis pasaulio karas, kurs atnešė katalikiškai Lietuvai tiek nelaimių, sužadino taip pat lietuvių tautoj vilties pasiekti jos trokštamos tautinės valstybės atgavimo. Tam tikslui pasiekti svarbiausia yra sąlyga, idant Bažnyčios vyriausybė, ypač lietuvių Vilniaus sostinės vyskupas, ne tik nedarytų kliūčių lietuvių tautos siekimams, bet kad atstovaudama Bažnyčios interesams iš vieno eitų su kitais Lietuvos Bažnyčios viršininkais ir įmanytų susitaikinti su bendra lietuvių politika.

Kiek yra žinoma, išvarytasis Vilniaus vyskupas baronas Roppas gavęs Rusijoje naują vietą.

Atsižvelgdami į tuos vaisingus uždavinius, kurių Vilniaus vyskupas turės Bažnyčios reikalui būsimoje Lietuvoje, mes lietuvių vardu nuolankiausiai prašome Jūsų Šventenybę paskirti Vilniuje naują Vyskupą lietuvį, kurs tvirta ir teisinga ranka galėtų padaryti tvarką ir išlyginti bei prašalinti tuos ginčus, kurie sukūrė tiek nelaimės mūsų diecezijos gyvenime.

Kelias, kuriuo eina vyresnieji lenkininkų kunigijos sluoksniai, kovodami su lietuviškai nusistačiusiomis masėmis, yra skaudžiai lietuvių atjaučiamas, kaip bažnytinės galios neteisėtas išnaudojimas. Jei nebus tas kelias apleistas, reikia bijotis, kad giliai tikinčios lietuvių tautos religiniam gyvenimui bus padaryta žala; nuo jos reikia apsaugoti mūsų žmonės, ypačiai jų atgimimo ir valstybinio atstatymo metu, kurs reikalauja visų moralių pajėgų įtempimo.

Puldami ant kelių prieš Jūsų Šventenybę ir maldaudami Apaštališko palaiminimo, pilni pagarbos ir paklusnumo pasiliekame Jūsų sūnūs.

Pasirašo: *A Smetona*, Lietuvių Komiteto pirmininkas, *dr. A. Vileišis*, lietuvių savitarpio pašalpos dr-jos pirmininkas, *A. Gylys*, katalikų švietimo dr-jos „Ryto" atstovas, gimnazijos mokytojas, ir *K. Kriščiukaitis*, lietuvių katalikų darbininkų šv. Mikalojaus dr-jos pirmininkas".

Tokio paties turinio raštą tie patys asmens pasiuntė vokiečių okupacinei valdžiai, kunigaikščiui Isenburgui, prašydami paremti jų prašymą. Prie to rašto buvo pridėtas 70 Vilniaus kunigų memorialas apie katalikų padėtį Vilniaus vyskupijoj.

Susikūrus Tarybai, jos delegacija nuvyko Šveicarijon 1917 m. lapkričio mėnesį ir nušvietė popiežiaus atstovui Marketti susidariusią Vilniaus vyskupijoj katalikams padėtį.

Paskiau Ant. Smetona pateikė apie Vilniaus vyskupijos valdytojo kun. Michalkevičiaus darbus. Buvo nurodęs, kad

kun. Michalkevičius perdaug kišasi politikon, varo ją per bažnyčias, buvo nurodęs taip pat, kad kun. Michalkevičius kunigų seminariją pavertė aukštesniąja lenkų mokykla, kur lietuviams užkirstas kelias. Buvo išdėstyta istorija dėl kunigų nubaudimo už kontramemorialo pasirašymą.

Visa tai turėdamas galvoje, tarybos pirmininkas A. Smetona prašė popiežių pašalinti kun. Michalkevičių, nustojusį visiškai autoriteto ir paskirti vyskupu žmogų kilnų ir pamaldų.

1918 m. vasario mėn. buvo Berlynan nuvykęs Žemaičių vyskupas Karevičius, kuris tarpe kita ko prašė paskirti į vyskupus lietuvį ir tam reikalui prašė vokiečių vyriausybės paramos.

1918 metais birželio mėnesį žaibo greitumu pasklydo po visą Lietuvą žinia, kad administratorius kun. Michalkevičius atstatytas. Tada tarybos pirmininkas A. Smetona kreipėsi į popiežiaus nuncijų greičiau paskirti Vilniuje naują vyskupą. Po sunkių vargų, rūpesčių lietuviai laimėjo.

Į Vilniaus vyskupijos vyskupus buvo nurodytas Marijonų kongregacijos generolas Jurgis Matulevičius. Delegacijai pasitarus su popiežiaus nuncijumi, buvo popiežiaus paskirtas kun. J. Matulevičius Vilniaus vyskupu. Konsekracija įvyko Kaune 1918 m. gruodžio mėn. 1 dieną, o ingresas — Vilniuje gruodžio mėn. 8 dieną. Tuo būdu lietuvių kovos dėl vyskupo pasibaigė kartu su didžiuoju lietuvių laimėjimu.

Tas laimėjimas lietuviuose sukėlė didžiausį džiaugsmą, o Vilniaus šovinistuose lenkuose pasipiktinimą ir norą kokiu nors būdu atkeršyti lietuviams išėdus vyskupą J. Matulevičių.

Vyskupas Jurgis Matulevičius buvo lietuvis, bet jokiu būdu ne šovinistas ar nacionalistas lietuvis, kaip kaltino šovinistai lenkai ir jų spauda rašė. Jis buvo tikras Rymo katalikų vyskupas, statė jis bažnyčios interesus aukščiau už tautos interesus ir visomis išgalėmis stengėsi apsaugoti Bažnyčią nuo politikos. Todėl ne kartą priešinosi jis endekams kunigams, kurie bažnyčias naudodavo politiniams interesams siekti, o per pamokslus varydavo prolenkiškiausią politiką. Imta buvo dėti visų pastangų prieš vyskupą Matulevičių, nesiskaitant su jokiomis priemonėmis, kad tik būtų pašalintas. Buvo jis skundžiamas ir juodinamas popiežiaus akyse, buvo taip pat skundžiamas ir lenkų vyriausybei.

Bet tie skundikai iki 1924 metų neturėjo ėsdami vyskupą Matulevičių atspirties taško, o tuo atspirties tašku pasirodė Lenkijos Konkordatas su Vatikanu. Tasai konkordatas yra labai žalingas visiems Rymo katalikams nelenkams, taigi ir lietuviams Rytų Lietuvos gyventojams. Visa lietuvių tauta prieš tą konkordatą protestavo.

Kai Lenkija pasirašė su Vatikanu konkordatą, kai Vilniaus diecezijos sienos buvo apkarpytos, kai jos, jau kaip arkidiece-

zijos, priklausomybė Vatikano buvo pripažinta prie Lenkijos bažnytinės provincijos, vyskupas Jurgis Matulevičius pats atsisakė savo vietos, nenorėdamas sunkinti popiežiui santykių su Lenkija.

Ir nuo vyskupo J. Matulevičiaus iš Vilniaus išvykimo apsiniaukė Vilniaus arkidiecezijos lietuviams dangus. Prasidėjo naujas laikotarpis — tai arkivyskupo, prieš tai Lomžos vyskupo, Romualdo Jalbžykovskio arkivyskupijos valdymo laikotarpis. Pirmieji jo padaryti žingsniai aiškiai parodė, ko jis nori ir ko siekia.

Dėl pirmųjų Vilniaus vyskupijos valdytojų atsidūrėme svetimųjų globoje, o kuo baigsis arkivyskupo R. Jalbžykovskio valdymas, sunku iš anksto pasakyti, galima tik spėti.

* * *

Išvaikščiojom šioje knygelėje Vilniaus Žemės lietuvių išvargtą Kalvarijos Kelią. Buvome Žasliuos, Butrimonyse, Maišiogaloj, Rodunėj, Eišiškėse, Tverečiuj, Jonišky, Gelvonyse ir t. t., ir visur regėjome tą patį. Regėjom mūsų tautos išgamas, padėjusius išvaryti lietuvių kalbą iš bažnyčių, jų sentėvių rankomis statytų*). Aišku juk visiems, kad tie Vilniaus krašto lenkais besivadiną Pirštel, Bezdel, Goletylec, lietuvių pikčiausieji priešai, yra tikri lietuviai, Varšuvos lenkų apdumti. Bet jau nebe visiems beaišku, jog bažnyčių atėmimas padėjo Rytų Lietuvos dvarininkams... išvengti žemės reformos. Iš tos bažnyčių atėmimo istorijos mums vienas tėra pamokymas: vargas silpnam! Tad turime būti stiprūs, turime pakilti! Dalis lietuvių žemės jau nusikratė svetimais šeimininkais ir svetimomis gl o bomis. Atsirėmę Nepriklausomos Lietuvos vis stiprėjančia pajėga, ir Vilniaus krašto lietuviai ne tik sulauks laisvės, bet ir apgins savo kalbos teises bažnyčiose. O šiuo tarpu turi stengtis visomis savo jėgomis tvirtinti mūsų tautos kultūrą, nes tik per kultūrą tautos tvirtėja ir laimėja.

---

*) Tie patys išgamos 1919—20 m. padėjo Vilniaus krašto dvarininkams išgelbėti savo dvarus nuo žemės reformos. Vienu ir kitu atveju, lietuvių išgamos per savo tamsumą už savo brolių pavergimą, lyg už laisvę kariavo.

Kiti Vilniui Vaduoti Sąjungos leidiniai:

1. Į Lietuvių tautą. 1925 metų leidinys.
2. Vilniui Vaduoti Sąjungos įstatai. 1925.
3. Vilniaus vainikai. 1925.
4. Vilniui Vaduoti Sąjungos instrukcija. 1925.
5. Spalių 9 dienai (eilės). 1925.
6. O, Vilniaus nepamiršk, lietuvi! 1925. — Kaina 50 centų.
7. Nepamirškime Vilniaus. 1926.
8. Aukokite knygas Vilniaus krašto moksleiviams. 1926.
9. Lietuvaitei. 1926.
10. Į Lietuvos visuomenę (Spalių 9 d.). 1926.
11. Į Lietuvos ūkininkus. 1927.
12. Į darbininkus. 1927.
13. Amerikos lietuviams. 1927.
14. Vilniaus Malda. 1927. — 20 centų.
15. Spalių 9 dieną. 1927.
16. Remkite Vilniui Vaduoti Sąjungą. 1927.
17. . . . . 1927.
18. Vilniui Vaduoti Sąjungos lozungai — I laida. 1927.
19. Spalių 9 dieną. 1927.
20. Į Vilnių. 1928.
21. Trumpos žinios apie Vilniui Vaduoti Sąjungą. 1928.
22. Žodis Nepriklausomos Lietuvos visuomenei. 1928.
23. Vilniui Vaduoti Sąjungos įstatai. II laida. 1928.
24. Vilniui Vaduoti Sąjungos lozungai. II laida. 1928.
25. P. Vaičiūnas. Amžiais už Vilnių dės galvą lietuvis. 1928. — 1 lt.
26. " " Amžiais už Vilnių dės galvą lietuvis. II laida. 1928.—1 lt.
27. Mes be Vilniaus nenurimsim. 1928 m. — 1 lt.
28. Pilieti. 1928.
29. Prof. Z. Žemaitis. Vilnius Lietuvai ir Lietuva Vilniui. 1928. — 4 lt.
30. Lozungų trečia laida. 1928 m.
31. Vilniaus Kelmas. Vaduokime Vilnių. 1928 m.
32. Aštuoneriems metams suėjus 1928 m.
33. V. V. Sąjungos vėliavos projektas, trispalvė atvirutė. 1928 m. — 20 ct.
34. Iliustruoti lozungai, šešių rūšių. 1929 m. — 30 ct.
35. Kamoljo. Lietuva Kankinė. 1929 m. — 50 ct.
36. V. Uždavinys, red. „Vilniaus Baras". 1929 m. — 1 lt. 50 ct.
37. „Pavergtas Vilnius" (Spalių 9 d. paminėti 1929 m., išleista, bendrai su Šaulių S-ga).
38. . . . . 1929 m.
39. „Mūsų Vilniaus" Kalendorius 1930 metams.
40. Br. Mikalausko „Vilnius prieš lenkams jį pagrobiant". 1930 m. — 30 ct.
41. „Ukraina po svetima valdžia", 1930 m. — 1 lt.
42. B. Šėmis. „Vilniaus Golgota" 1930 m. — 5 lt.
43. M. Vaitkus. „Vilnius Mūsų" — 5 v. drama. 1930 m. — 1,50 lt.
44. „Lietuvi, perskaityk!", nemokamai. 1930.
45. V. V. S. naujieji įstatai, nemokamai. 1930.
46. Petras Ruseckas. Kaip lenkinta Vilniaus kraštas. 1930 m. — 60 ct.
47. V. Uždavinys red. „Kovoje dėl Vilniaus" 1931 m. — 1 lt.
48. Vyt. Steponaitis. „Vilniaus Lietuvių Spauda 1919 — 1928 m." — 1931 m. — 4 lt.
49. V. Ž. „Mūsų kovos dėl kalbos Vilniaus krašto bažnyčiose". 1932 m. — 1 lt. 25 ct.

2-
Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
CENTRINĖ BIBLIOTEKA
2-641226
19

Kaina 1,25 lt.

LIETUVOS MOKSLŲ
AKADEMIJOS BIBLIOTEKA
002 00256682 9

*

„VILNIAUS" sp. Kaune,
Nepriklausomybės aikštė 4.
Tel. 776

*